

Vallomás, rózsákkal

Az Égalj-rovat vendégszerkesztője személyes vallomást kell tegyen. Balatonalmádiban született, mégpedig a szavak igazi értelmében, azaz nem kórházi körülmények között, s csak a lakóhely szerinti anyakönyvezés jóvoltából, hanem otthon, háznál, s az idősebb almádiak számára föltehetően ismerős Drong Mihály doktor úr segítő közreműködésével.

A helyszín az Öreghegy ma is álló, szép és jellegzetes épülete, a Kovácsnyaraló, az úgynevezett Monbrécia (Montbretia) villa volt, ahol szülei akkor bérlőként laktak a földszinti házmesteri lakásban.

A villa körül csodálatos kert volt, rózsaszín futórózsákkal az utak mentén. Miként Almádi parkjaiban, villáinak, házainak kertjeiben s az utcák kerítései mellett különféle rózsák ma is mindenfelé.

Gráfik Imre

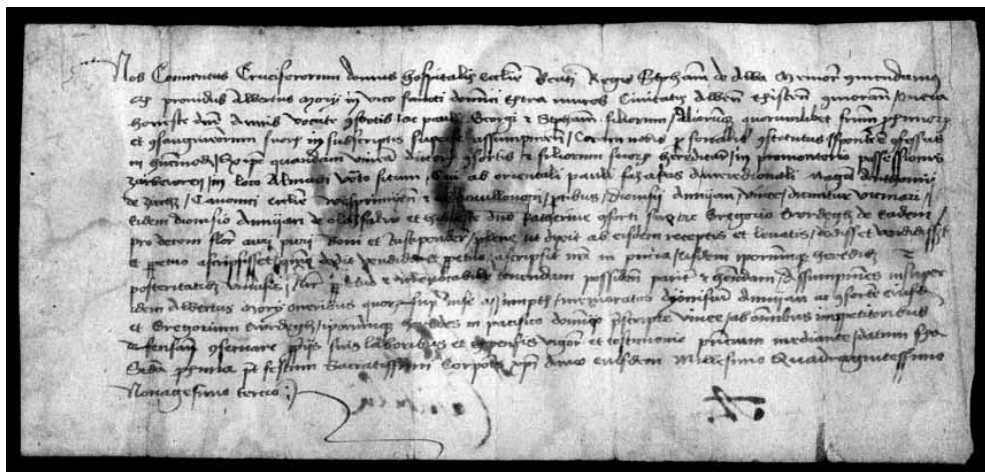
A balatoni Riviera

A Balaton északkeleti partján fekvő kisváros már az ősidők óta lakott hely volt. A település amfiteátrumszerű elhelyezkedése egyedülálló a Balaton mellett, sokan az olasz–francia Riviérához hasonlítják. Balatonalmádi a régészeti feltárások alapján már a római időkben is ismert, sőt lakott volt. A honfoglalás idején Almádi a fejedelmi törzs földjéhez tartozott, és egyes vélemények szerint nevét egy „Almád” nevű személytől kapta, de a szőlő- és gyümölcsöskertek révén a gyümölcsnévből származtatás valószínűsíthetőbb.

A mai Almádi területén található a középkori Szárberény település, amelynek első okleveles említése Szent István egyetlen görög nyelvű oklevelében, a Veszprém-völgyi apácák alapítólevelében található „Σαράβριεν” alakban. Sajnos ez az oklevél nem maradt fent eredetiben, szövege csak Kálmán király 1109-ben kelt átírásából ismert – a latin szövegben a település neve „Zaarberin” alakban szerepel.

Almádit első alkalommal egy 1493-ban keletkezett, szőlő adásvételéről szóló, latin nyelven írott oklevélben említik.

Az oszmán hódoltság korában a környéket állandó hadjáratok pusztították, így elnéptelenedett, és a területet leginkább szőlőművelésre használták. A szőlőhegyi jogállást mutatja, hogy a település sem az 1715., sem az 1720. évi országos összeírásban nem került külön összeírásra, sőt a Mária Terézia-kori úrbérrendezés során (1768) sem készült róla önálló tabella. A területen végül az 1700-as évek végén alakult ki állandó település, amely 1870-ig Szentkirályszabadjához tartozott, majd 1871-ben Vörösberényhez csatolták. Az 1828-as országos összeírás adatai szerint Almádiban (alias Kis-Berény) nem voltak állandó lakosok, és mind a 251 szőlőbirtokos más községben lakott.

Jelzet: MNL OL, Mohács előtti gyűjtemény, Diplomatikai Fényképgyűjtemény, DF 262528.

A szőlőhegyi státusz azonban lényegében az 1800-as évek második feléig változatlanul tekinthető. Ekkor hegyközségi szervezetben (a hegyközség működési területéhez tartozó borvidéki település szervezetében) létezett a település, és csak 1869-ben, a szőlőbirtokosok kérelme alapján, megyegyűlési határozattal nyert önálló községi rangot.

Az 1870-es évektől kezdődően a szőlőbirtokosok egyre nagyobb számban használták a szőlőikben levő épületeket hosszabb tartózkodásra, nyaralásra.

A korszak egyik nevezetes betyártörténete is Almádihoz kapcsolódik. Egy – Eötvös Károly *Utazás a Balaton körül* c. könyvében is leírt – ismert, XIX. századi betyártörténet helyszíne a település határa volt. A betyárok kedvelt csapszéke volt a Torgyöpi csárda, mely a két szomszédos megye határán állt, s amelynek egyik fele Veszprém, a másik Zala megyéhez tartozott. Ha pandúrok érkeztek a csárdába, a betyárok csak átültek az asztal másik oldalára, ahol a pandúrok – más megyében – már nem intézkedhettek.

A szőlőhegyként számontartott település sokáig borkultúrájáról volt ismert. Több mint 100 évvel ezelőtt az almádi Hattyú vendéglőben tartották azt a népgyűlést a magyar bor védelmében, amelyen elfogadták az ún. „Almádi Memorandumot”, a magyarországi borvidékek első hivatalos besorolását, amely Vörösberényt és Almádit a Balaton-melléki borvidékhez sorolta.

A XIX. század utolsó évtizedeiben Magyarországon megjelent filoxérajárvány a Balaton-felvidéket sem kímélte; Almádit 1887-ben érte el, és nagyrészt kipusztította a szőlőket. Ez a nagyon fontos tény a település további fejlődési irányát lényegesen befolyásolta: megkezdődött az elsődlegesen pince-présház funkciót betöltő épületek átalakítása, nyaralóvá bővítése, nemcsak a tulajdonos

Almádi szőlőhegy pecsétje
1753-ból

A Torgyöpi csárda 1885-ben

Nyaralóvá átalakított
préház-pince

A Györi család kőbányája a Batthyány úton, 1926

számára, hanem vendégek fogadására is alkalmassá téve az új struktúrájú épületeket.

Ekkor Almádi település szerkezetileg „szórványos település” volt. Az Öreghegy tó felőli lejtője a mai zsúfolt látványhoz képest az 1920-as években még ritkásan volt beépítve villákkal, nyaralókkal, viszont a vendégek számának folyamatos növekedése miatt évről évre új építkezések kezdődtek. Az új épületek anyagát is zömében vörösberényi, almádi bányák, kőfejtők permi homokkő anyaga adta, de azért gyakran használtak fa és nád alapanyagot is. A vörös homokkő alkalmazása meghatározta Balatonalmádi építészeti arculatát (a kőbányászat, a kőfejtés és a kőfaragás emlékműve helyi érték).

Ennek az alapanyagoknak jellegzetes látványa

manapság is sűrűn visszaköszön magán- és középületek (például az Almádihoz kötődő és helyi értéként jegyzett Györgyi Dénes műépítész több alkotásán; iskola, Hósi emlékmű), valamint mólók, lépcsők, támfalak részleteként, de szakrális kisemlékek, út menti kőkeresztek, temetői sírjelek révén is.

A település lakhatási kultúráját nagyban emelte, hogy 1925-ben először a középületekbe, majd később egyre több magánépületbe is bevezették a villanyáramot. Almádi már az 1800-as évek végétől az új fürdőkultúrának köszönhetően igen látogatott és kedvelt nyaralóhely volt. Az első Balatonba telepített

fürdőházsor építése Brenner Lőrinc nevéhez fűződik. A veszprémi építőmester cölöpökre állítva, először nyolc fürdőkabinot épített a Balatonba, amely vetkőző és fürdőző célt is szolgált. Később a fürdőkabinok száma az igényekhez igazodva növekedett. A fürdőkomplexumot a még 1882-ben megalakult Almádi Fürdő Részvénytársaság működtette. A XIX. század utolsó éveiben Almádit már gyógyfürdőként is számontartják. A gyógyfürdővé válásnak nem egy gyógyforrás feltörése volt az oka, hanem a század végén bevezetett és divatossá vált „Kneipp-féle vízkúra”, amelyhez szervesen kapcsolódott a szintén igen elterjedt „Rickli-féle léghűtés”. A nagy hírű „Kneipp-Rickli féle gyógymód” annyira jellemzővé vált Almádiiban, hogy évtizedekre meghatározta a település működését, látogatottságát. A kúrák népszerűségét mutatja, hogy 1899-ben Gyógyintézet létesült, továbbá az Öreghegy oldalában ún. légsátrak épültek.

Miután Almádi gyógyfürdői rangot kapott, megváltozott, gazdagabb lett, színesedett az élet Almádiiban, különösen nyáron. Jelentős sportélet zajlott a településen az 1880-as évek elejétől a 1940-es évekig. Népszerű volt az

úszás, az atlétika és a vitorlázás, de különösen a tenisz: az 1930-as évekre már hat, kitűnő minőségű salakos tenispálya szolgált a helyiek és a vendégek igényeit. Akkortájt jelentős esemény volt és sok vendéget vonzott az évente megrendezett Balaton Bajnokság és a Nemzetközi Sporthét.

Almádi parkosítását Véghegy Dezső kezdeményezte 1882 táján, melynek nyomán

A Györgyi Dénes tervezte Hósi emlékmű

Rickli-féle légsátrak az Öreghegyen

kialakult a ma is kedvelt kikapcsolódási lehetőséget nyújtó Öregpark. A tíz-hektáros területet még 1977-ben természetvédelmi területté nyilvánították. A parkban számos, a Balaton-felvidékre jellemző fafajta található. A park fáit 1890-ben kezdték ültetni, de a legértékesebb fajták telepítése 1903-ra tehető. Ezek jellemzően a gyertya alakú platán, a narancsvörös vesszejú fűz, a vöröstölgy és a mamutfenyő. A park északkeleti bejáratánál uralkodó fafajok: a magaskóris, a korai és ezüstjuhar, a szürke- és jegenyenyár. A parkon belüli sétány mentén platánok, hársfák, valamint díszgalagonyafák láthatóak. A parkban nemzeti létünk – helyi értéket képviselő – épített kismélekei és népünk kiemelkedő alakjainak szobrai találhatók.

A mai Balatonalmádi négy településrész: Vörösberény, Almádi, Káptalanfüred (mely nevét a veszprémi káptalannak köszönheti) és Budatava (egykor vörösberényi halászhely volt, később lett Budagyöngye, majd Budatava) összefonódásából fejlődött ki, és 1989-ben törvényileg várossá nyilvánították. Az immár városi rangú település fentebb említett kulturális öröksége mellett az almádi építészet gyökerei is mélyre nyúlnak vissza: a régi korok embere által használt, a tájra jellemző vörös homokkő, nád és fa sok mai épületnél is felfedezhető, csakúgy, mint a századfordulón divatos csipkés, zöldre festett homlokzati farácsok.

Jáger István: Az erődített templom

A település legrégebbi épülete a – megyei értéként nyilvántartott – vörösberényi román stílusú erődített templom, mely a város szimbólumává vált, címerében is megtalálható.

A város központjában álló Szent Imre-plébániatemplom az erdélyi építészet hagyományait követi,

de tömegében meghatározó a vöröskő-architektúra, s mint ilyen, helyi érték. A templom mellett áll az 1956-ban a budai várból áthelyezett, s ugyancsak megyei értéként elismert Szent Jobb kápolna, a Szent Istvánt ábrázoló arany-mozaikkal és Szent István jobbjának egy fragmentumával. A plébániatemplom ajándékba kapta Szent Imre, majd Boldog Gizella ereklyéjét, így mára egyedülálló módon, egy helyen található itt meg az első magyar királyi és szent család mindhárom tagjának ereklyéje.

Balatoni település lévén, a város életében a víz fontos szerepet tölt be: jól kiépített strandfürdők szolgálják a nyaralókat. A kikötő pedig ma is a hajózás szolgálatában áll. Balatonalmádi közigazgatási területén a Balaton vízfelülete mellett két kisebb vízfolyás, a vörösberényi Séd és a Remete-patak, valamint az időszakos tónak tekinthető – helyi értéként nyilvántartott – Köcsi-tó található. A vörösberényi Séd állandó vízfolyás, amelynek alsó, 2,1 km-es szakasza Balatonalmádi vörösberényi településrészén halad keresztül. A Remete-patak Almádi jellegzetes vízfolyása, a belterületi szakaszon burkolt mederrel. Hossza

2,5 km, a hajóállomás közelében, a Sóhajók hídjánál érkezik a tóba.

A közúti hálózaton túl, a vasúti révén egykor öt vasútállomással, illetve megállóhellyel rendelkező Balatonalmádi főként a dunántúli, de az egész ország, sőt Közép-Európa egyik kedvelt és fontos nyaralóhelye volt. Az 1969-ben sajnálatosan megszüntetett (Győr)–Veszprém–Alsóörs közötti vasútra pedig a „szertartányos” gőzmozdony emlékeztet.

Új kezdeményezésként Balatonalmádi város önkormányzata, az Almádiiban élő és alkotó művészek, a városért tenni akaró önkéntesek összefogásával 2013-ban, Szent István királyunk ünnepén a Szent Erzsébet ligetben került átadásra a „Kézfogás” nevet viselő *Európa Szoborpark* (mind a liget, mind a szoborpark helyi érték).

A nagy látogatottság, a siker mögött ott van a Balatonalmádiiban működő képzőművészeti alkotóközösségek, egyesületek (például a nagy múltú Vörösberényi Művésztelep, az AlmádiART) aktív tevékenysége, kreativitása. A kiállítás művészeti gondozója az Almádi P-Art Alapítvány.

Balatonalmádi a folyamatos megújulás mellett őrzi a régi idők kulturális örökségét is. Ezek körébe tartozik a Városi Értéktár részeként – a város és a megye sportmozgalmában meghatározó – Bucsy Balázs életműve, a kenyérsütés tradícióit megtartó Szabó pékség, a hímzőskultúrát felelevenítő Varrótanoda és a játékhagyományokat (gombfoci) ápoló Hungarikum Klub.

A város rangját emeli az is, hogy a település Járási Hivatal funkciót is ellát, melynek illetékességi területéhez 11 település (Balatonakarattya, Balatonalmádi, Balatonfőkajár, Balatonfűzfő, Balatonkenese, Csajág, Felsőörs, Királyszentistván, Küngös, Litér, Papkeszi) tartozik, s ezek közül három város: Balatonalmádi, Balatonfűzfő és Balatonkenese.

A Szent Imre-templom

A legendás 375-ös gőzmozdony

Részlet a „Kézfogás” Európa Szoborparkból

Balatonalmádi intézményei közül több is említésre méltó. Mindenekelőtt a sokfunkciós Pannónia Kulturális Központ és Könyvtár. A Pannóniában és a hozzá kapcsolódó vörösberényi kultúrházban különböző civil szervezetek által létrehozott alkotó közösségek, művészeti csoportok, klubok, egyesületek és körök fejtik ki változatos és sokszínű tevékenységüket. Ebben az épületben működik a Ba-

Almádi Értéktár, Balatonalmádi, 2015

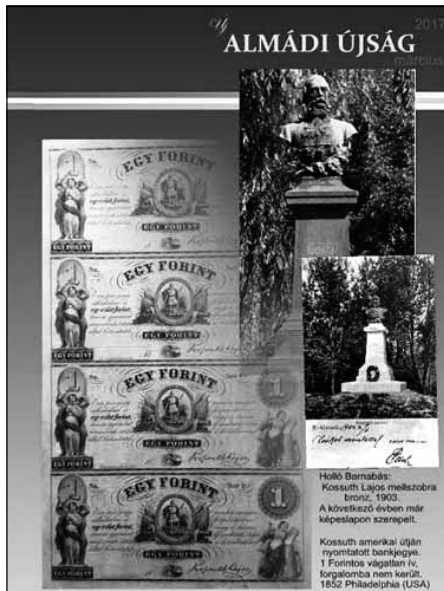
laton Játékpont, a Városi Értéktár részeként a *Látványszövöde*, valamint civil kezdeményezésként a gyermekkönyvtár támogatásával a *Cimbora Klub*. Figyelmet érdemlő a Honismereti és Városszépítő Kör tevékenysége, mely több, Almádiról szóló könyv, fotóalbum közreadásával öregbítette a város hírnevét. A könyvtár – a különleges nyári *Strandkönyvtár* működtetése mellett, mely a helyi értéktár része – gondozza a Balatonalmádi Városi Értéktár (immár 27 tételből álló) dokumentációját is. Ez utóbbi kapcsán bemutatja és ápolja *Váth János* irodalmi és *Vajkai Aurél* néprajztudósi munkásságát.

A városban működik hazánk egyetlen tiszta profilú 5 évfolyamos magyar és angol tanítási nyelvű gimnáziuma, mely magyar és brit támogatással alakult, országos beiskolázási körzettel. A gimnázium és a kollégium épülete Ruttkay Gyula Ybl-díjas építész tervei alapján épült, és 1990-ben Az év épülete címet nyerte el.

A város köznapijairól és ünnepeiről, a rendezvényekről és eseményekről, a lakók életéről hű és részletes képet ad az Almádiért Közalapítvány kiadásában havonta megjelenő Új Almádi Újság, mely Balatonalmádi város hivatalos havilapja.

További részleteket lásd:
<https://www.balatonalmadi.hu/>

Összeállította: G. I.

A barátságos fürdőváros

A tó északkeleti partján, hegyek ölelésében fekvő kisváros nemcsak nyáron kínál fürdésre, úszásra, vízi sportokra kikapcsolódási lehetőségeket a gyermekes családok, baráti társaságok, a hazai és külföldi egyéni utazók részére. Tavasszal a Balaton vitorlázásra, horgászásra, a *Bringakör* kerékpározásra, a túraútvonalak, a helyi értékkel nyilvánított *tanösvények* kirándulásra csábítanak. A kék háromszög jelzést követve megismerhetjük a *vörös homokkő* történetét, az *Óvári „Messzelátó”*-t és a *vasúti emlék gőzmozdonyt*, melyeket a *vöröshomokkő tanösvény* mentén érhetünk el, s melyek mindegyike a Városi Értéktár része. A zöld sávjelzésen megcsodálhatjuk a Remete-forrást a régi vasúti támfal tövében. A *Köcsi-tóhoz* is *tanösvény* vezet, a csere-hegyi kilátóhoz és a Balatoni Kéktúra útvonalán is tehetünk egy kellemes kirándulást. A Malom- és a Vödörvölgyet akár lóháton is felfedezhetjük. Sétaúton felkereshető a Vöröshegyi út felső végénél a védett növényként helyi értékű *leánykőörcsines legelő/erdő*. A nagy múltra visszatekintő *Tenisz Klub* kitűnő salakos pályákkal várja a vendégeket. A kulturális örökséget kutatók megismerhetik a *Szent Jobb kápolnát* az első magyar királyi család ereklyéivel, a *román kori erődített*

templomot, a legújabb kor művészeti törekvései iránt érdeklődők a *„Kézfogás” Európa Szoborparkot*, a *Vasút-ARTjáró* szabadtéri kiállítást, melyek mindegyike egyben a Városi Értéktár része is. A Pannónia Kulturális Központ és Könyvtár időszakos kiállításai egész évben várják a látogatókat. Tavasszal és ősszel csatlakozik a város a *Nyitott Balaton* programsorozathoz, májusban *Tavaszi zsongás* várja kirakodóvásárral, színpadi programokkal a vendégeket. Júliusban az *Almádi Napok*, a *Hungarikum Fesztivál*, augusztusban az *Almádi Borfesztivál* pezsdíti fel a nyári estéket, ősszel *szüreti mulatsággal*, *tökfesztivállal*, télen *adventi vásárral* várja vendégeit a város. Balatonalmádi és környékének gasztronómiája a balatoni és bakonyi konyha jellegzetességeit viseli magán. Néhány ínycsiklandó példa: Pinkóczi töltött borda, balatoni halászlé halas táskával, balatoni fogas egészben, szőlős metélt. Almádi ma – szerényebb és kisebb mértékű helyi borkínálatával – a Balatonfüred–Csopak borvidékhez tartozik. Balatonalmádi Vödörvölgy részén pedig újabb vállalkozásként (Csalló Pálinka Manufaktúra), de a hagyományos technológiát betartva a – helyi értékűként elismert – kisüsti, illetve különböző gyümölcs-pálinka-féléket főzik.

A parkolás a város közterületein ingyenes.

További információk: *Tourinform*: balatonalmadi@tourinform.hu

Sarusi Mihály

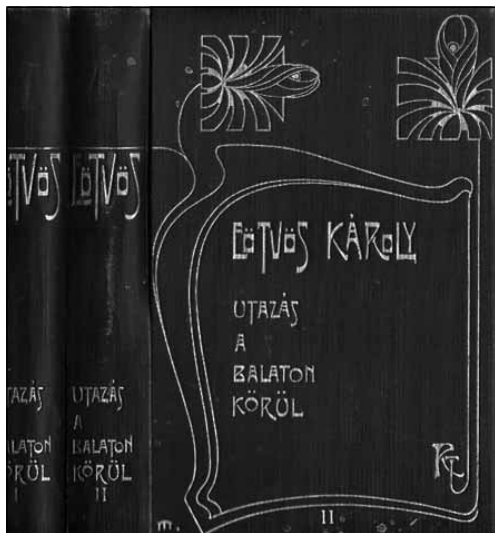
Írók Almádiban*

Eötvös Károly: almádi szerelem. A helybéliek az Almádi Újságban megjelenő helytörténeti sorozatból tudhatják, hogy Eötvös Károly író, hírlapíró, szerkesztő, ügyvéd és politikus egy évtizeden át volt almádi üdülőtulajdonos. Az írásból kiderül (ÚAÚ 2005/4., 2.), hogy Eötvös Károly és felesége, Fromm Etelka tulajdonjogát 1872-ben iktatták a földhivatalban, s a 2 nagyhold és 288 négyszögöl nagyságú szőlőt 1882-ben adták el Eötvösék. (A kis birtok lakóházból, szőlőbeli pincéből, rétből, szőlőskertből és gyümölcsösből állott.) A cikkíró azzal a feltételezéssel zárja beszámolóját, hogy Eötvös Károly Almádiban is írhatta az *Utazás a Balaton körül* című könyvét.

E munkája 1900-ban látott napvilágot, a folytatás pedig, *A balatoni utazás vége*, 1909-ben jelent meg, a kettő együtt 1982-ben a Magvető Kiadó Magyar Hírmondó című sorozatában kapott helyet. Ez utóbbit elővéve kerestem választ arra a kérdésre, mi köze lehetett Eötvösnek Almádihoz. Azon túl, hogy minden

veszpréminek a legelső kirándulóléte a megyeszékhelytől vagy tizenkét (toronyiránt, gyalog tán tíz) kilométerre fekszik, így nem kell itteni szőlőbirtokosnak lenni, hogy egy kicsit almádinak is érezze magát minden veszprémi.

Almádi szőlői, pincéi, majd fürdőháza, fövenyfürdői, korcsmái, szállodái, lég-, nap-, víz- és ételkúrát is kínáló gyógy-idegenforgalmi kínálata, a nyolcszázas évek második felében a leghíresebb környékbeli cigánybandákat foglalkoztató vendéglői a fél országból vonzották a kikapcsolódni, pihenni, gyógyulni vágyó embereket. Az *Utazás a Balaton körül* 1899-ben írta, az út, amelyet megörökít, 1874-ben esett meg. Emlékezetből írta le a

Az 1901-es Révai díszkiadás

25 évvel korábbi utat, amelyre öten kísérték el. Környékünkéről a Zala és Veszprém megye határán fekvő, emiatt nevezetes Almádi csárda és az alsó-örsi halászbokor pusztulásának története kapott helyet. *A balatoni utazás vége* című munkájában megemlíti, hogy könyvei egy részét a lovasi hegyen írta, bíró barátjánál, Mórocza Kálmánnál, akinek szőlőbeli hajléka „a lovasi hegy látópontján”, tehát igen jó helyen volt található. Hogy Almádit behatób-

¹ Részlet a szerző készülő balatoni könyvéből

ban ismerte volna, nem nagyon derül ki két balatoni könyvből. Fölsorolása – hogy melyik balatoni fürdőhely milyen jellegű: Földvár főrendi, Siófok zsidó, Almádi polgári, Kenese hivatalnok, Füred papi és zsidó, Badacsony nemesi, Keszthely vegyes – legfőljebb arra utal, hogy a Balaton-mellék minden zegét-zugát bejáró „utazóként” Almádit éppoly jól ismerte, mint a többi jeles tóparti helyet.

Azaz: amikor balatoni könyveit írja, almádi házukon rég túladtak, ezért, ha a Tónál akar időzni, a Magyar Tengerben akar gyönyörködni, a Balatonról szóló munkán dolgozva a Balaton mellé kíváncsozik, Lovasra, a barátjához tér be. Lovason tanyázva írja e gyönyörű munkáját, amelynek jegyzeteit az 1874-es út idején birtokában lévő almádi hajlékában is írhatta, rendezhette.

Ötösök azért vágtak neki a balatoni utazásnak, hogy körbегyönyörködjék a Tavát! Tihany, Füred, Badacsony, Keszthely, Siófok, Akarattya, Lovas leírása sorjázik. Lovasról ír a legszebben, Lovast dicséri a legjobban – érthető, a „lovasi hegyen” tanyázva járja újra végig gondolatban 1899-ben az 1874-es utazást. Aki megfordult Lovason, tudja, mennyire nem túloz a Balaton-felvidékre szerelmes író: valóban az egész táj egyik legkülönb „látóhelye” (egyik legszebb kilátást nyújtó pontja) a lovasi hegy teteje. Hogy majd az utazás végét leíró művében térjen vissza Almádiiba, adjon magyarázatot Almádihoz való különleges – mindaddig szemérmesen elhallgatott – kötődésére.

A záró balatoni munkát 1906-ban írja, s *Az én tavalyi karácsonyom* című fejezetből kiderül: 1905-ben veszttette el asszonyát. Eötvös Károlynéről, született Fromm Etelkáról van szó, akitől 37 év házasság után búcsúzott, s akit Veszprémben temettek el. E fordulatig hallgatott balatoni könyveiben arról, milyen különleges hely volt számára Almádi. Idézzük őt magát.

„Az 1905. évi karácsony az én tavalyi karácsonyom. Akkor veszttetem el életem társát, édes jó feleségemet.

Magándolog. Közolgaimról sokat írtam, magándologomról soha. Most arról írok. Rövid leszek, mert a történet rövid. Jó lelkek, nemes szívek érző idegét mégis mozgásba hozza.

Az almádi Balaton ragyogó tükrén ismertem meg az ifjú lánykát. Fiatal volt, üde és jókedvű. Egészséges, piros, szerény és nemes. Úgy éreztem, a gondviselés összeszánt bennünket.

Almádinak akkor még nem Balatonalmádi volt a neve, hanem csak Almádi. Nem is volt országos híru fürdőtelep, csak szegényes szőlőtelep. Mostani 75 villájából nem volt még egy se. Vörösberényi lakosok s veszprémi iparosok bírták a szőlőket egyszerű, kisdud szőlőhegyi hajlékokkal. De nyáron át már a veszprémiek le szoktak oda járni fürödni. A módosabbak kocsin, mások gyalog. Én gyalog jártam. Tizenötezer lépés volt lakásomtól a Balatonig. Kellemes séta fiatalembernek.

Elvégre 1867-ben összekeltünk.

Szegények voltunk: így mondaná a közbeszéd” – írja, majd helyzetüket ecsetelve megjegyzi: „Szerezgettünk is.” Az almádi szőlőt is asszonya ügyes gazdálkodásának köszönhették. „Jobb asszony és jobb gazdasszony nem volt a földön.” Míg feleségét a rákbetegség el nem vitte.

Nem egyedüli Eötvös Károly abban, hogy a Balatonnál lobbant szerelemre, s érez emiatt is sok-sok ember ugyanúgy, mint írónk: *„Mindenuütt szép, de leg-*

szebb a Balatonnál.” Az itteniekről meg: „S népe is olyan a tájnak, mint maga. Szíves, vidám és magyar.”

Almádival szőleje eladása után is baráti kapcsolatban maradhatott: 1903-ban ő mondott ünnepi beszédet a tóparti ligetben állított Kossuth-szobor avatásán...

Kompolthy császári fabudija. ...Hogyne, Almádiban! Nem akármilyen látvány lehetett. S hogy milyen szabad ország volt (mondjuk Rákosi és Kádár országához képest) az Osztrák–Magyar Monarchia idején Magyarhon, jól példázza Kompolthyék budija. A bécsi urak fekete-sárgájára pingálták a Veszprémi útról, a községháza mellől is kitűnően látható, minden ott elhaladó magyar és nem magyar polgár és nem polgár számára megcsodálható jókora (s egyben hatszögletű) fabudit – tudjuk meg egy Kompolthy unoka visszaemlékezéséből.

Kompolthy Tivadar – a hajózást némileg félbehagyva – hat telket vásárolt Almádiban a Remete-patak mellett. *A nagyapám által megvásárolt telkek a patak-nak azon a szakaszán vannak, amelyen az még az Öreghegy csererdővel sűrűn borított, meredeken emelkedő oldala alatt kanyarog. Hat házat (télen-nyáron lakhatókat) épített nagyapám a völgyben a patak két partján, egymástól 100-200 méter távolságra. A házak az akkori szokások szerint két vagy három, kivételesen négyszobásak, mindegyik előtt tágas, félig zárt veranda van, konyha és éléskamra. A fáskamra, illetve egyikben a pince (borospince) különálló épületet, létesítményt képez. Az elnevezésük szintén jellemzi nagyapámat: Szelima-lak, Remete-lak, Jób-villa, Aczél-villa, Papa-kedvence, Fecskefészek.*

Érdemes lenne folytatni, de csak innen-onnan idézhetünk még. A házak közül három az emlékező unoka apjáié volt, mivel felépítésük költségeihez Kínából jelentős összegekkel hozzájárult. (A Kína-járó, tiszteletbeli császári mandarin Kompolthy Jób gyermeke az emlékező!) Majd jön a nevezetes Kompolthy-budi leírása: *A Szelima-lak alatti bástyafalban volt a fáskamra. Volt azonban a ház előtt a leghivalkodóbb helyen még egy árnyékszék is, jól látható a községházából és a két útról is. Hatszögletű, tiszteletet parancsoló fabódé volt, a fekete-sárga császári színekkel kifestve, tetején a kétfejű sas díszlett. A világ akkoriban toleráns volt, de ha nem az, nagyapám valószínűleg akkor is felállítatja a bódét, ha egyszer eszébe jutott.*

Hogyne épített volna efféle házakat Almádiban a magyar királyi hajóskapitány Kompolthy Tivadar... fekete-sárga (budiillat nélkül is svecgelb-szagot árasztó) császári és királyi Habsburg-latrínával! Tett volna ilyet – föstötte volna vörösre a budit, akasztott volna a nyakába sarló-kalapácsot, állított volna vörös csillagot a tetejibe – 1945–1990 közt akárki Magyarhonban. (Különösen az elején meg sem álltak volna vele Szibériáig, ha pedig nincs szerencséje, a helyszínen, a patakparton végeznek vele.)

A Fiumében kiképzett kapitány (a tengerésztszti felsőtanodát 1875-ben fejezte be)... *Hajózási korszaka eleinte rövid, később hosszabb megszakításokkal körülbelül 1885-ig tartott. Azért nem lehet a határidőt pontosan megvonni, mert mint lányaitól tudom, nemegyszer megtörtént – már veszprémi hírlapíró korában – rapszodikus s romantikus természetének megfelelően, hogy hirtelen eltűnt hazuról és valahonnan Alexandriából vagy Rotterdamból értesítette feleségét, hogy ott van, és néhány hét vagy hónap múlva hazaérkezik.*

Hogy mi módon került a Szepes vármegyei születésű, a világtengereket tengerésztisztként végighajózó Kompolthy Tivadar a magyar tenger partján fekvő Almádiba? Egyik hazaérkezésekor, 1878-ban megnősült, asszonya Liedl Teréz, a veszprémi székesegyházi karnagy leánya lett. Első gyermekük, Jób – szintén tengerészkapitány, apjához hasonlóan világjáró, szintúgy tollforgató ember – Budapesten született (1879-ben), akit még négy gyermek, Bolofornes, Fatime, Szelima, Edit követett. Tivadar, hogy hazajött – valamennyire –, szerkesztő lett. Megfordult Vácott is, ám leginkább veszprémi kiadóként és lapszerkesztőként működött. *1880-ban leköltözik Veszprémbe... Idejének egyre nagyobb részét azonban nem Veszprémbe, hanem Balatonalmádiban töltötte, végül is végleg kiköltözött Almádiba.* A tó- és Remete-parti faluban szerepet vállalt a fürdővé fejlesztésben: két kezével, szervezéssel és cikkeivel segítette Almádit – amely a századfordulóra a víz-, levegő- és napgyógyászatban élenjáró honi fürdőhellyé vált – vonzóvá és ismertté tenni.

A jeles tengerészkapitány által ültetett vízparti jegenyék még úgy-ahogy megvannak, a hat villa közül egy a családé, emlékmű került az egyik útkereszteződésbe, a róla elnevezett utca elejére. Kompolthy-kötetet viszont kézbe venni... könyvtárban legközelebb (egyetlent) Veszprémbe lehet, valamennyi munkája pedig csak a Szechenyi Könyvtárban tanulmányozható. Megérdemelné apa és fia, Tivadar s Jób, hogy valaki – valahol – megjelenesse a világjárásuk (Amerika-, Kína- és világtenger-látásuk) ma is élvezetes leírásainak legjavából válogatott Kompolthy-kötetet! Amelynek része lehetne – függelékként? – az unoka visszaemlékezése is...

Kompolthy Tivadar-emlékoszlop Almádiban

Megérdemelnénk mi, a magyar tengerjárás-tengerhajózás iránt fogékony mai olvasók. Kikből tán nem csak Almádiban kerül egy, kettő.

A válogatásban nyilván helyet kapna *Tengerész dal* című, Vácott 1879-ben közreadott, *Dalok a tengerről* című kötetében megjelent költeménye, amely a magyar tengerészek kedvelt dala lett. S bekerülhetne *Hangok a szélben* című 1894-es veszprémi kötetében olvasható *Epilógusa*, amely a pennaforgató hosszú járatú tengerészkapitánynak a világtengereken és a magyar hírlapírás kised (vidéki) műhelyeiben szerzett élményeit foglalja össze. *Tengerészből újságíró / Piha. – megtörtént énvelem. / Fura biz ez s lehet megérem, / Följegyzi a történelem! / Pedig hát nagyon egyszerű / E hivatásos minta: / Tudvalevőleg keserű / A tenger és – a tinta.* A könyvben egyedül a *keserű* szót szedte – nyilván a szerző utasítására – dőlt betűvel a veszprémi nyomdász („Kompolthy T. Petőfi Könyvnyomdájá”-ban).

Szökéseivel, budi-festészetével, egy némely különleges névadásával, efféle soraival jelezte Kompolthy, hogy... jó, jó, de annyira azért mégsem az a XIX. század végi, békebeli áldott magyar-osztrák világ? Amelybe (ki tudja, miért) annyian szeretnék visszaálmódni maguk.

Mécs László '57-es menedéke. A Mécs család öreghegyi villájáról sokan tudnak Almádiban, arról kevesebben, hogy Mécs László költő huzamosabb ideig a városban tartózkodott. Váth János emlegeti kiadatlan jegyzetében a nála tett látogatásokat s az ezeknek köszönhetően megejtett rendészeti ügyködést: 1957 májusában rendőr kereste a börtönből éppen csak kiszabadult, nyugalmat továbbra sem leelő papköltőt, Mécs Lászlót a szintén üldözött katolikus író-tanítónál, Váth Jánosnál. Nem ok nélkül persze, derül ki a jegyzetből és az akkori látogatás emlékének adózó Mécs-ajánlásból, mert hitük a rémuralom ellenére is töretlen.

A *Magyarok misekönyve* című, 1991-ben megjelent Mécs-kötet utószavából kiderül, hogy a premontrei szerzetes-költőt 1953-ban tartóztatták le az ávosok Pannonhalmán okirathamisítás koholt vádjával. Mint Rónay László írja az 1993-as pozsonyi Mécs-kötet (*Vadócba rózsát oltok*) utószavában, közokirat-hamisításnak tekintették, hogy bejelentőire az eredeti nevét írta (a Mécs László írói nevet 1915-től használta a Mártoncsik Józsefként anyakönyvezett költő). Bűnlajstromát gyarapította a proletárdiktatúrát veszélyeztető azon cselekedete, hogy rendre megajándékozta vendéglátóit saját költeményeinek kéziratával. A 10 évre ítélt költőt 1956-ban „rehabilitálták” – írja a *Magyar irodalmi lexikon* 1965-ben –, majd Budapesten káplánként folytatta a hatalmon lévőköt továbbra is idegesítő működését. A kettő közti időben lehetett az a pár hónap, amelyet Mécs László Balatonalmádiban töltött az őt befogadóknál. Mint az idős almádiak emlékezete őrzi, testvérénél az öreghegyi nyaralóban és Váth Jánosnál lelt menedéket. Ekkor járt át naponta Váth Jánoshoz beszélgetni, emberi szót hallani az üldözött papköltőtől.

Üldözött az üldözöthöz: katolikus költő a katolikus íróhoz az ötvenes évek Magyarországon.

Az egyik idős almádi – Majbó Gábor örökös tiszteletbeli alpolgármester – arra emlékszik, hogy valamikor a második világháború alatt vagy után Legény Béla ezredesnél, az első háborúban fél szemét elvesztő honvédtiszténél is lakott egy ideig Mécs László. Hogy ez pontosan mikor volt, nem tudja. Az úgynevezett Legény-villa a Mécs családé volt, ott húzta meg magát a háború után a költő, aki a Gyenes (Ingyenes) fürdőhelyre járt le a Tóra fürdeni – tudjuk meg Kokas Endréné Jákóy Zsuzsannától, a Jákóy-nyaraló tulajdonosától, akinek az apja bakonyi – huszárok-előpusztai – erdészként bújtatta társaival az üldözöttet. Pannonhalmán, ahova végül a papköltő elhúzódott, a szobája ajtajára kiírta: „Kérem a kedves vendégeimet, jelentkezzenek be! Mert az idő kevés, az írivaló sok.” De a gyerekek kijavították az írivalót innivalóra – regéli Kokasné, aki a fiát járt látogatni a bencés gimnáziumba. „A Gyenesen együtt fürödtünk.”

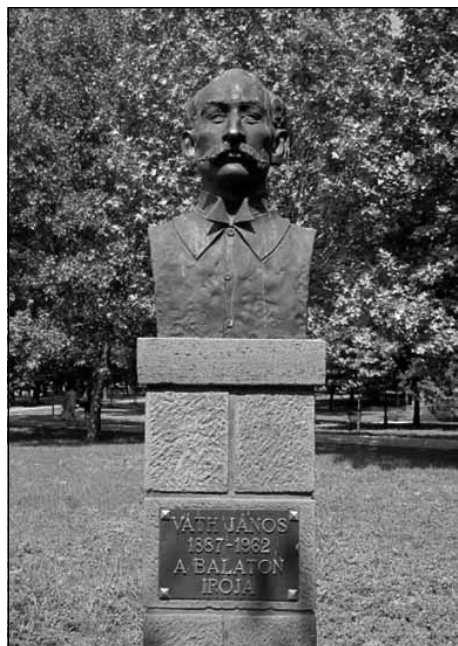
„Nekem ez a félesztendő legszebb emlékem marad síromig, amit vele tölthettem” – írja jegyzetében Váth János. Mint e sorokból kiderül, a börtönből nemrég szabadult költőt – 1957-ben – az almádiak és az Almádiban üdülők nagy szeretettel fogadták: ismeretlenek köszöntik a „fürdő teraszán”, a „fürdő-

hely útján”... (Ez is oka lehetett annak, hogy efféle sorok nem láthattak napvilágot 1990-ig. Ám hogy maig sem, már különösnek is mondható.) Ráadásul, írja Váth János, „A félesztendei balatoni tartózkodásnak nyomát mutatja több verse”. Az is, amelyet 1957 szeptemberében neki ajánl: *A Balaton megőzvegyült* című költeményt „A magyar Provánsz Misztráljának, a Balaton nagy szerelmesének, baráti emlékül, szeretettel” dedikálja Mécs László. Hogy Váth János „A Magyar Provánsz Misztráljá”-nak neveztesse magát a káptalanfüredi templomban lévő sírjára kőbe vésetett föliraton. (Frédéric Mistral francia költő a provanszál nyelv, irodalom és népi hagyományok ápolásáért Nobel-díjat kapott 1904-ben, Váth János pedig 1911-től 1944-ig a dunántúli irodalmi műhelyek egyikének a fő szervezője volt.)

Mécs László újhumanista költészetének (*Új magyar irodalmi lexikon*, 1994) egyik emlékhelye a magyar tenger vidéke, legalábbis erre utal az a kis gyűjtemény, amelyet Váth János hagyott ránk. A gépelt kéziratos füzetet az általunk emlegetett jegyzet vezeti be, majd Mécs László Balaton-parton született hat költeménye következik. A Váth által tervezett balatoni Mécs-kötetke költeményei, címük szerint, ajánlással s zárójelben a vers keltezésével így sorjáznak: *A Balaton megőzvegyült* – a már ismertetett ajánlás Váth Jánosnak (Balaton, 1957. szept.), *Őszi alkony a Balatonnál* (Balaton, 1957. okt.), *A mag el van vetve* (Badacsonytomaj, 1958. nov. 3.), *Hogy muzsikál a hordó* – „Bokor Istvánnak emlékül szeretettel” ajánlással (Badacsonytomaj, 1958. okt.), *Falusi templom* – „Géczy Irénnek, a badacsonytomaji plébánia őrangyalának hálás szeretettel” (Badacsonytomaj, 1958. nov. 6.), s egy cím nélküli költemény. E keltezésekből kiderül, hogy 1958 őszén Badacsonyan a tomaji plébánia vendégeként pihenhetett az akkor már pesti káplán papköltő. (Mécs-kutató irodalomtörténész avagy helytörténész nyomozhatná ki a továbbiakat.)

Váth János unokája, Pacsuné Fodor Sára várpalotai otthonában így emlékezik a Mécs-látogatásra:

– Mécs László a börtön után különböző plébániákon húzta meg magát, a család sem merte befogadni. Aztán Almádiba jött, 1957 nyarán még ott volt nagyapámnál! Orvos öccse, Mécs Imre villájába nem mehetett, Váth Jánost korábban névről már ismerte, nála lakott körülbelül két hétig. Akkorra már csak egy szobát és a verandát hagyták nagyapámnak a tanácsi rendelkezésűvé tett, lakókkal telerakott Váth-villában. Bográcsban főztünk az udvaron az öreg kőrtefa alatt. Egyszer csak Mécs László felugrott, hátraszaladt, körbejárta a

Váth János szobra

házat; visszajött, leült. Nem mertünk megszólalni, a végén nagyapa kérdezte meg tőle, miért tette ezt. Azt válaszolta: „Amióta börtönben jártam, mindig azt érzem, hogy figyelnek! Amíg meg nem győződöm róla, hogy nem figyelnek, nincs nyugtom.” A két hét után nagyapám bekopogtatott az öccsénél, kérte Mécs Imrét, legalább ott aludhasson, a nappalt úgyis nála tölti. Azután onnan járt le hozzánk. Szinte naponta bekopogtak a rendőrök nagyapámhoz, miért fogadta be.

Az unoka emlékezete igazolja, amit az író megörökít jegyzetében: Mécs László fél évet vele töltött Almádiban. Rónay László az *Anyá kell!* című 1993-as Vigilia-kiadású Mécs-kötet utószavában viszont arról ír, hogy Mécs László 1956 szeptemberében kapott kegyelmet az akkori államfőtől, 1957 januárjától Budapesten lekipásztor, s 1958-tól 1961-ig szentbeszédeket mond az óbudai Főplébánia-templomban. A látszólag egymásnak ellentmondó két állítás akkor állhatja meg a helyét, ha valahogy így történt: januárban Mécs Lászlót Pesten fogadja be egy plébánia, fél évet Almádiban tölt, majd újra visszamegy a fővárosba.

Váth János kiadatlan jegyzete így zárul: „...Most elnémították a 'szabad földön' a költőt! Ám helyette s benne megszólalt az egyházi szónok. Három órát utaznak emberek, hogy hallgathassák. A vasárnap déli prédikációjához villamost, buszt róla neveznek el! A forgalom megakad. Oly tömeget vonz. Lélektömeg! Intelligencia!” Rónay Lászlót olvasva arra gondol az ember, hogy valamikor 1958 és 1961 között írhatta Váth János a Mécs-jegyzetet, abban az időben, amikor a költő Óbudán prédikált – e híradás szerint nem akármilyen sikerrel.

Mécs László premontrei szerzetestanár, költő 1895-ben a Felvidéken, egy Sáros megyei faluban, a ma Szlovákiához tartozó Hernádszentivánon született, s 1978-ban a Dunántúl szent hegyén, Pannonhalmán hunyt el. 2015-ben ünnepelték – már akik ünnepelték – születésének 120. évfordulóját.

– Mécs Lászlót egyszer láttam. 1939-ben a szüleim fölvittek a Nemzeti Színházba, ahol Bajor Gizi játszott a *Donna Diánában*. Szünetben kiállt a színpadra Mécs László és elmondta egy versét, *Motorhiba* volt a címe. Sosem felejttem, arról szólt, hogy a vad motoros, semmire sem tekintettel, száguld árkon-bokron át, de motorhiba miatt megáll, és nemsokára elbiceg mellette az elütött, sánta liba – emlékezik 2005-ben Majbó Gábor, akinek a szavait hitelesíti az 1967-es *Magyar életrajzi lexikon*: a nagy színész nő főszereplésével 1939-ben mutatta be a Nemzeti a Moreto-darabot.

Hogy ma elavultnak tetsző szóhasználattal éljünk: az almádi intelligencia – mondjuk ki, ha még szabad mondani: hála Istennek! – a jelek szerint nem felejtí Mécs Lászlót.

Tamási, otthon, a Basilides-nyaralóban. „Tamási Áron 1949-ben, az Alizzal történt házasságkötésének napján száz szegfűből álló csokrot küldött Magdónak egy szép levél kíséretében, amelyet abban a reményben írt, hogy 'mindig megmaradnak barátok'. Később Alizt elvitte hozzá, hogy bemutassa neki. Még a legszegényebb éveikben is rendszeresen fizették az asszonytartást Magdónak, ami – Tamási Áron meghagyása szerint – a szerzői jogdíjából élete végéig megilleti Magdót” – olvassuk a Tamási-életrajzban. Salgó Magdó

volt Tamási második felesége, 1938-ben Kolozsvárt fogadott neki örök hűséget. Az első, 1926-tól, Holiker Erzsébet. A harmadik a budai–almádi Basilides Alizka. Tamási halálakor, 1966-ban Bokor Ágota az asszonya. Magdó Tamási ihletadó „énekes madara” volt Kolozsvárt; 1938-tól ’44-ig voltak együtt.

Tamási Áron 1956-os erdélyi naplója is őrzi Aliz emlékét: „IX. 22., szombat. Gyönyörű idő. Már melegebb is... Homoródfürdő (úttörőknek, gyermekeknek berendezve). Felírások románul. Hozott pálinkás üvegen (boróka, fenyővíz) még régi román világból való címke: középen falusi székely, balról magyarul, jobbról románul írva (Bradul – Fenyővíz). Az új címkén már a székely hiányzik, a felírás román. – Homoród pataka folyik, csörgedezik. Körül fenyők. Szállás erdei, jó, készséges. Melegen süt a teraszon a nap. Mint az arany. Elek, Kányádi, én: a világról beszélgetünk. Sarolta mindent hozott. Aliszka ragyog. Gyermekek boldogok. Sarolta az ő szobájukban milyen asztalt terített! Bor, sör, édesség, sütemény, hús, minden! Leánykák a havasi patakban mezítláb! Mint a madarakat, riasztjuk: menjetek ki, mert betegek lesztek!...” (Aliszka: Basilides Aliz Terézia, Tamási felesége.)

„Még a ’kezdeti’ tihanyi években, 1958-ban történt. Tizenöt éves voltam akkor. Baránszky Laci bácsi magával vitt engem Balatonalmádiba, Tamási Áronhoz! Füredről vonattal érkeztünk az almádi állomásra, onnan gyalog mentünk-kapaszkodtunk a Bajcsy-Zsilinszky utcán a domboldalon, amíg balról fel nem tűnt a Basilides-nyaraló, Tamási Áron feleségének, Aliz szüleinek a háza. Meleg, nyárutói délután volt, az árnyékos kertbe jólesett belépni. A ház melletti asztalnál egy magas, egyenes tartású, középkorúnál nem többnek látszó férfi állt fel üdvözlésünkre. Napszemüveget, rövid ujjú fehér inget, világos színű pantallót viselt. A jó megjelenésű férfit talán színművésznek gondolhattam, semmiképpen nem az *Ábel* írójának, akit képzeletem idős korúnak vélt. Laci bácsi ’szervusz, Áron’-jára annyira meglepődtem, hogy megszólalni sem tudtam. – Már azt gondoltam, nem találtok ide – mondta Tamási Áron és helyel kínált bennünket. Laci bácsi vitte a szót, kedvesen rólam is megemlékezve s megemlítve, hogy az *Ábel a rengetegben* és a *Hazai tükör* című könyveket már olvastam. – No, és milyenek találtad őket? – kérdezte Tamási Áron. – Szeretni valóknak! – feleltem. – Figyelmedbe ajánlom az *Ábel* sorsának alakulását az országban és Amerikában is! – mondta. Az író közvetlensége némileg oldotta megilletődöttségemet. Az asztalon lévő gyümölcskosárból, szíves kínálására, ugyanis mertem venni egy körtét, majd egy őszibarackot is. Arra emlékszem még, hogy szóba hozták Kodolányi János nevét s beszéltek ’a Szilágyiról’, közös gimnáziumukról is. Azt is mondta Tamási Áron, hogy hétvégére itt lesz a felesége, ’Aliszka’ is” – írja a *Tamási Áron emlékkönyvben* Tasnádi Gábor.

1964: (Füredről jövet) „Jókedvű társalgás közepette megállt a vonat. Kitekintettünk: Balatonalmádi! – Áron! – szólalt meg Baránszky Laci bácsi, és Jékely Zoltán rögtön átvette tőle a szót. – Néhány évvel ezelőtt, egy visegrádi flekken-esten Tamási Áron sziporkázott – mesélte Jékely...” – olvashatjuk ugyanott.

1965 nyarán a hűvösvölgyi baráti esten: „...Derűs, bizakodó volt ekkor Tamási Áron. Miután már formailag is elvált Aliztól, nőülésre gondolt. ’Ha újra házasodom, a pozsonyi keresztlányomat veszem feleségül’ – jelentette ki”, idézi az emlékkönyv.

Arday Géza *Az Isten penészes fia: Tamási Áron* című cikkében a világhálón emlegeti: „Féja Géza a Hazai Tükör utószavában írja, hogy 'Madár Vince arcán olykor átütnek Ábel, illetve Tamási Áron vonásai. Szerelmében, Zizinában pedig azonnal harmadik feleségére, Basilides Alizra ismerünk, aki a néma esztendő idején melegségben és hűségben sohasem fogyatkozó társa volt.' Azt is megállapíthatjuk, hogy *feleségei közül Magdó (Salgó) mellett egyedül Aliszka (Basilides Aliz) vonult be a műveibe.* A legszemléletesebb példa erre a *Bodoru* című elbeszélése... Aliszka újból megházasodott és gyermeket szült. Amikor ezt Tamási megtudta, egészen elkomorodott, hiszen annak idején azért vette el a tőle jóval fiatalabb lányt, mert gyermeket remélt tőle.”

Tímár Máté az emlékkönyvben szól róla: 1966 májusában a halálos ágyán fekvő Tamási kérdezte Ágota asszonytól, „Aliszka miért nem látogat meg? Nem tudná, hogy a Kútvölgyiben gyengélkedünk?” Amire a nej mellett lábatlankodó anyósa felelt: 'Úgy hallottam, hogy szép gyermeket szült tegnapelőtt!' Jóhiszemű mentségül szánta a Boldogasszony ágát. Áron azonban teljességgel beléhervadott... Hiszen ezt a maturandus leánykát azért vette feleségül, szinte az iskolapadból, mivel gyermeket remélt tőle.”

„Június 2-án, a Farkasréti temető középső ravatalozójában sokan köszöntünk el Tamási Árontól. Arca a ravatalon időtlennek tűnt, vonásai kisimultak. Közvetlenül a koporsó mellett ott állt a négy testvér, az egyik unokaöcs, Lepedus Béla, aki Mikóújfaluból érkezett, néhány rokon Brassóból, az özvegy, Basilides Sándor festőművész, Aliz édesapja, Nagy László, Féja Géza...” – írja Tasnádi 1997-ben. (Basilides Sándor festőművész, Aliz édesapja után Almádiiban az evangélikus templom oltárképe maradt. 1953-ban ő rajzolta Tamási Áron *Rendes feltámadás* című művének diaváltozatát.)

Titok, mennyi titok... Véletlen akadtam az almádi Tamási-nyomra! Az új ingatlantulajdonos a Bajcsy-Zsilinszky úton régi házát alaposan átépítve regéli, hogy a ház eredetileg a Basilideséké volt, a földhivatali papírok szerint egy ideig Tamási Ároné, s ő tervezte (székely ezermesterként?) a ház egykori átépítését. A festő (az édesapa s leánya?) műterme délre nézett, hogy a nap mindig besüssön. A házat Aliz unokájától vette; a család azért adott túl az almádi nyaralón, mert fölújításra várt, ahogy a szabadi házuk is, és inkább az utóbbit tétették rendbe. Az új tulajdonosra egyedül a tornác Madonnája maradt...

Aliz? 80 felé is igen jól néz ki! Budán él.

Többen emlegetik, hogy gyermekkorukban jó néhányszor látták a híres színművészt, Basilides Zoltánt a családi nyaraló környékén és a vízparton. Schildmayer Ferenc, aki a közelben lakik, Zoltánt gyakran látta, Tamásit egyszer. Azt mondja, a Basilides-nyaraló helyén Brennerék Józsi-lakja állt, miután az leégett, húzták oda föl a most átépített házat. Alizkát ők Teréznek ismerték, Brenner Lőrinc veszprémi építőmesternek, az első almádi fürdőház tulajdonosának, 1881–84 közt községi bírójának, az Almádi Fürdő Rt. kezdeményezőjének a dédunokája. „Tamási jóval idősebb volt a feleségénél, de nem az csalta meg, hanem ő Terézt...” – idézi az akkori helybéli vélekedést. Aliz-Teréz szüleinek egyetlenje volt.

Hogy kik voltak a Basilidesek?

Sándor festő, tanár (Balassagyarmat, 1901 – Bp., 1980), Barna festő (Tornalja, 1903 – Bp., 1967), Ábris filmrendező (Vágújhely, 1915 – Bp., 1968), Zoltán

színész, operaénekes (Vág-
újhely, 1918 – Bp., 1988).
A négy fiútestvér mindegyi-
ke a Felföldön született.
Micsoda budai-veszprémi
(húvösvölgyi-almádi) pol-
gár- s művészcsaládba
házasodott Tamási! A hí-
res énekes, Basilides Mária
a négy fiú apjának – Aliz
nagyapjának – a testvére
volt.

Ha az idősebbek em-
lékeznek is a Basilidések
almádi jelenlétére, Tamá-
si szinte teljesen kikopott
az emlékezetből. Csak ha
szóba kerül, jut eszébe pár

embernek, mi köze a nagy székely írónak városunkhoz. Az Almádin kívüli vilá-
gban élő irodalmárok visszaemlékezéseiből tudjuk meg: asszonya kötötte
városunkhoz – láthattuk, a sírig. S nem akárkiknek (például Németh Lászlónak,
Dérynek, Illyésnek, Kodolányinak, Féjának) jutott eszébe nyomban Tamási
Áron, ahogy a Tó északi partja és Budapest közt vonatozva meglátták az AL-
MÁDI indóháznevet...

Zina-Zizina, a zajzoni oláh pap lánya 1848-ban... (Aliz?...) – gyönyörű!
A Bodoru meg? Almádi a világirodalomban.

...Tamásit 2012-ben is emlegetik. A városi lapban egy emlékező azt a pilla-
natot idézi, amikor a háború után valamikor Budataván a tóparti „...vizes, ned-
ves réten nagybátyám két ismert erdélyi személyiséget fedezett fel, amint nagy
karmozdulatokkal gesztikulálva beszélgettek. Haynal Imre orvosprofesszor a
rá jellemző heveséggel karjánál fogva szinte 'rángatta' az író Tamási Áront,
hogy figyeljen már oda, amit mond. Elképzelhető, hogy telekvásárlás céljából
felmérték a területet.”

Hogyne lett volna elképzelhető! Hogy Tamási örökre a miénk marad.
Így is az lett.

...Aliz, Áronnal. 1931-ben Budapesten született Aliz; tanárnóként dolgo-
zott. Amikor Árontól elköltözött, elvégezte a főiskolát.

Érettségi után férjhez ment – mondja. Pénteken érettségizett, rá következő
pénteken volt az esküvő 1949. június 28-án. Áron előtte járt először Almáiban.
Bár a *Bodoru* másra utal (más időpontra az első látogatást illetően) – gyanakszik.

Az írásait ismerte. A *Szép Domokos Anna* című prózai balladáját diákként
szavalóversenyen mondta. Fantasztikus írás! – szakad ki belőle. Egyszer járt
náluk egy szobrász-festő, Párizsban élt, kicsinyelte az itthoniakat. Aliz kereszt-
be lenyelte volna! Ő mondta: ha annyira odáig van Tamásiért, bemutatja neki.
A vak író, Szántó György társaságában hozták össze őket; Áronnak is jó bará-
taik voltak, apjáiéknak is.

Basilides Sándor: *Balatonalmádi*

December 14-én ismerte meg, 1948-ban. És már úgy kérte meg a kezét két hét múlva, hogy születésnapján, február 16-án legyen eljegyzés.

Amikor megismerkedtek Áronnal, anyjával ment el Szántóékhöz. Ahogy megjelent, Áron azonnal mellé ült, és végig ott is maradt. Hazakísérte őket. Másnap reggel elküldte az egyik könyvét és egy kéziratát, elbeszélését, amelyben Aliz csillag, ő a Nap... Gyönyörű írás! – sóhajt. Amikor elváltak, visszakérte a leveleit, ezt is. Hol lehet? Nem jelent meg soha; vagy ő tépte össze, vagy az akkori asszonya.

Tamási Almádiban. Ahogy Aliz emlegeti: Áron rettentő nehezen mozdult ki; strandra nem járt, nem úszott. Farkaslakán Aliznak kijebb kellett mennie, senki se lássa, hogy fürdik a Nyikóban... Áron ritkán járt Almádiba.

Azt írják róluk, hogy Aliz a legnehezebb években állt Áron mellett. 1956 után volt ez az idő?

Nem, 1950–53 közt volt a legnehezebb! – emlékezik. Nem '56 után. '56 után mindketten házi őrizetben voltak hat hétig. Ott állt két rendőrautó a házuk előtt, mentek utánuk. Egyikük balra, másikuk jobbra? Ők is, utánuk...

Fénykép nagyanyjáék 50. házassági évfordulóján az almádi Erzsébet királyné úti ház előtt (a második világháborút megelőző időben) a Gergelyi családról. Anyai ágon nagymamája, Brenner Ilona Almádifürdő alapítói egyikének, Brenner Lőrincnek a leánya, dr. Gergelyi József komáromi táblabíró felesége. A nyaralót Aliz apjáék 1938/39-ben építették a verandával, esztendőre terasz lett a ház elé. Dédapja úgy vette meg a telket, hogy lent a pataktól fönt az utcáig az övé volt a szőlő.

Az ősi, faverandás ház védett. – Na, lássa, abba volt Áron szerelmes! – tudatja beszélgetőtársával Aliz. Régi parasztház volt, nádtetővel. A háború után nem tudták fönn tartani, el kellett adni. Áron nagyon beleszeretett, szerette volna megvenni. A legenda szerint a község nem járult hozzá. Pedig később emlékház lehetett volna. – Sajnálom. Nagyon testhezálló nyaraló lett volna Áronnak... Annak az udvarán volt az öreg akác, amit a *Bodoruban* említ, ezt szintén kiirtottak a lakók.

A csonka ország Tamási-emlékhelye lenne ma az egykori Brenner-nyaraló, csak hát a községnek nem voltak előrelátó vezetői.

Aliz festőművész édesapjának és Áronnak a gyönyörű közös emlékháza lett volna. – Áron szerette volna azt a házat! – szól szomorúan. Igen, beadta az igényt a tanácsnak, de nem kapta meg. Akkor ott lett volna minden nyáron haláláig... – Vannak dolgok az életben, amelyek olyan kár, hogy nem tudnak megvalósulni – sajnálkozik Aliz asszony.

A jegyespár

Hogy az egyik átalakításhoz-bővítéshez Áron tervet készített volna? Azt mondja, lehetséges.

1958-ban hazament az anyjáiékhöz. 1962-ben válás. Addig rendszeresen eljárt hozzá, s azután is megmaradt a kapcsolat köztük, hogy újra férjhez ment. Akkor szakad ez meg, amikor Áron megtudta, hogy állapotos – tehát nem igaz, ahogy írják, hogy a betegágyán hallotta először. Áron reménykedett, hogy visszajön hozzá. Tudta, hogy neki nem lehet gyereke.

A Kútvölgyiben egyszerre voltak. Ő állapotos, Áron pedig beteg; de Aliz nem gondolta, hogy ennyire, hogy ilyen súlyos.

Nem akadt irodalomtörténész, aki mindezt rögzítse?

Czine mondta egyszer: Indíthatom a magnót?! Ne... Vannak dolgok, amik nem tartoznak másra – háritaná el 2009-ben is az érdeklődőt.

Apja 1942/43-ban készült olajképen Aliz az almádi kert fái alatt nyugágyban pihen... Már tizenkét évesen gyönyörű volt; nem csoda, hogy Áron első látásra beleszeretett az érettségiző nagylányba!

– A Diófa utcában lakik?! Akkor szomszédok vagyunk – szól végül Aliz a mindezt lejegyzőhöz.

(Való: ugyanott andalog esténként a krónikás az asszonyával a 2000-es években, mint sétált Tamási a párjával a negyvenes évek végétől egy évtizeden át: a Lok-hegy lankáján a Tónak, meg vissza.)

Szépségkirálynőnk, a Kendéből lett Kenneth Klára. Claire Kenneth magyar író nő Almádban a háború előtti években szépségkirálynő volt! 1945 után nyugatra ment – hallani róla, ha idősebbek társaságában szóba kerülnek a városhoz kötődő írók. Egyikük arról is tud, hogy Bárdossynak hívták, és emiatt azt mondták neki, ne ilyen néven írjon!

Lehet, hogy magyar származású, magyar nemzetiségű, magyar anyanyelvű, de hogy nem magyar író, az biztos – gondolhatja az ember –, mert irodalmi lexikonjaink nem említik.

A Nők Lapja 1991/52–54. számát az író nő egyik almádi rajongója rakja elé. Az író nőt megszólaltató cikkből kiderül, mi köze városunkhoz a New York-i világhírességnek! Idézzük az újságíró kérdését és az író nő választát:

– *Mi volt életének legszebb pillanata?*

– *Az, amikor Balatonalmádban megnyertem a strandszépségversenyt.*

Emlegetik valamelyik regényét, amelyben almádi élményeiről ír.

A közkézen forgó magyar irodalmi adattárakban nem találok, végül *A magyar emigráns irodalom lexikona* című, 1992-es budapesti kiadású kötetben lelek rá. Kenneth Klára eredeti neve Kende volt, 1923 nyarán született Budapesten, 1956-tól él az Egyesült Államokban, s pályáját manökenként kezdte ('próbakísasszonyként' egy ruhaüzletben, írják máshol). Az Országos Széchényi Könyvtár jegyzékéből derül ki, hogy 2000-ben hunyt el – máshol ennek semmi nyoma.

Könyveit lapozva balatoni, de nem almádi történetre akadok: az *Andrea* című beszélgye (a *Hermelines hölgy* című elbeszéléskötetben látott napvilágot) Siófokon és Bogláron játszódik, s arról szól, hogy a vörös önkényuralom hogyan választ el s hoz össze szerelmeseket, üldöz el innen (nyugatra) em-

A szépségkirálynő

bereket. S akkor egy idős almádi Kende Klára-rajongó eléd teszi kinyitva Claire Kenneth *Sanghaj szépe* című, 1991-ben megjelent munkáját, amelynek utószavában a szerző így ír: *Almádiban „...tizenhétéves koromban strandszépségversenyt nyertem...”* Azaz: Kende kisasszony 1940 nyarán volt Almádi Szépe!

Ugyanebben a könyvében emlegeti férje, Bárdossy Pál háború utáni börtönbe zárását, s Apatini Gyulát, a New York-i Hungária Rádió vezetőjét, akire az idős almádiak még emlékezhetnek. Legalábbis az örökös tiszteletbeli alpolgármester Majbó Gábor szerint, akitől megtudtuk: az amerikai világváros magyar rádióadójának a vezetője, Apatini Gyula azonos Tálér Gyulával, akit Gyuszinak becéztek az almádiak. A háború előtt a Pannónia és

a Zsák vendéglő „fogadatlan műsorvezetője”, szórakoztatója volt: ő közölte a vendégekkel a műsort, énekelt, táncolt. A harmincas-negyvenes évek Almádjában Tálér Gyuszi arról is híres, hogy egyetlen, krémszínű kétsoros öltönye volt.

Kende Klára viszont... Claire Kenneth lett. Könyveit magyarul írta, lélekben magyar maradt, s nem feledkezett meg szülőhazájáról: regényeiben rendre előjönnek a magyarországi – köztük a balatoni, mi több, almádi – élményei. Hogy a rendszerváltozás előtt idehaza nem lelkesedtek érte, érthető, hisz műveiből egyértelműen kiderül, mi a véleménye az úgynevezett proletárdiktatúráról. Olvasmányos könyveinek köszönhetően, másfél évtizede a hazai könyvpiac egyik sikerszerzője. S hogy nem találkozhattunk vele Almádiban, halála akadályozta meg, ugyanis az 1990-es években a város képviselői keresték vele a kapcsolatot, jönne el újra hozzánk... Az almádi fővenyfürdő egykori szépségkirálynőjének fél évszázaddal későbbi újbóli Balaton-parti szereplését legalább akkora siker kísérte volna, mint valamikori – nyilván fürdőruhás – föllépését.

További részletekben nem bizakodtam – nem írta meg az 1992-ben beharangozott *Életem regénye* című önvallomását –, amikor váratlanul a kezembe került Hámori Tibornak a Claire Kennethről és Karády Katalinról írott könyve, amely 2004-ben jelent meg. Ebből megértheti az ember, hogy ugyanolyan izgalmas, váratlan fordulatokkal teli volt az egykori almádi szépségkirálynő élete, mint megannyi hőséé!

Kölcsey-Kende Klára (merthogy ez volt az eredeti neve) első férjével Kairóban is járt, ahol flörtölt vele Almásy László, a híressé vált Afrika-kutató életművész. Miután a férje a fronton elesett, a gyönyörű fiatal özvegy hamar új társra talált, akinek a sukorói kastélyában igyekeztek átvészelné a világháborút. Amiért a Velencei-tó fölötti légi csatában lelőtt egyik amerikai gép pilótájának segítettek elmenekülni, második férjét a németek kivégezték. Ezután lett haláláig az asszonya Bárdossy Pál gárdatisztnek, Horthy délceg személyi testőrének, aki a később kivégzett miniszterelnök rokona volt. 1946-ban első regényét – *Éjszaka*

Kairóban – pesti könyvkiadója javaslatára angol álnéven, Claire Kennethként jelentethette meg, mondván (s az ötlet bejött, több millió példányon szerepel ez a név): erre bukna a magyar olvasók... A hatalmas siker ellenére kitelepítik őket Budapestről a tiszasülyi rizstelepre, férje (sikertelen szökési kísérletet követően) rács mögé kerül. Almádival átellenben, Balatonújhelyen élte meg a kitelepítés sanyarú éveit: Claire Kenneth öt esztendeig bögrékre festett balatoni vitorlásokat, ilyen szövegekkel, hogy „Üdvözet a Balatonról”, meg hogy „Naplemente Tihanyban”, s több könyvében is felidézi a fürdőhely életét – emlegeti Siófok történése. 1956-ban nyugatra menekülnek, Amerikában telepednek le, s immár világsikert aratnak a könyvei. Haza először, hogy szabadulófélben volt az ország, 1989-ben jöhetett.

Kár, hogy nem sikerült Almádiba még egyszer elcsalni... Lett volna miről mesélnie!

Claire Kenneth, azaz Kölcsey-Kende Klára nem szerepel a magyar irodalmi lexikonokban. Bizonyára azért nem, mert az irodalomtudomány hangadói – természetesen politikamentesen – írónak tarthatnak több volt ávós verőlegényt, a náluk is olvasmányosabban fogalmazó, ám általuk kínozott és üldözött író hogy számíthatna hasonló megértésre? Hogy is emlegette egykor címlapján a New York Times Kende Klárát? *Az új Margaret Michell!* Ám hogy írószámba – emberszámba – vennék a 'magyar' 'irodalmárok'... Erre egy kicsikét, úgy látszik, még várni kell.

Az olvasókat nem nagyon izgatja e kirekesztés. S biztos, hogy nekik van igazuk.

...Apatini Gyula pedig Manhattan 80. utcájában még a minap is szervezte a Hungária Rádiót... Talán őt még meg lehetne (lehetett volna...) hívni egy kis csevegésre a Pannóniába!

Gráfik Imre

Cigányzene a Balatonnál

(Zenés szórakozás Balatonalmádiban az 1940-es években)

Balatonalmádi helytörténetének avatott kutatójától ismerjük a település életében egykor fontos szerepet betöltő Hattyú vendéglő történetét (lásd SCHILDMAYER 2003). Az 1884-es megnyitásról szóló tudósításból az is kiderül, hogy Brenner Lőrinc építésznek, az építető Fürdő Részvénytársaság elnökének szavai után: *„...megszólalván a cigányzene: a tánc és a multság kivilágoskivirradatig tartott. A táncon kívül tréfás előadások is voltak és ez igazán szép ünnep volt.”* (idézi SCHILDMAYER 2003, 7.)

A híradásból – ez esetben – a **cigányzenére** helyezük a hangsúlyt, mely mint a korabeli szórakozás/szórakoztatás egyik elterjedt formája/módja tehát az 1800-as évek végén az almádiak életében is jelen volt.

Természetesen nemcsak az almádiakéban, hanem, mint jól adatolt kutatásból tudjuk, más Balaton-parti település életében is: *„...a cigányok zenéje iránt igen jelentős volt az igény a fürdőközönség részéről: ez azonban nem feltétlen cigányzenét vagy magyar zenét jelentett ‘csupán’. A cigányok zenéje iránti efajta erőteljes vonzódás nem csak a fürdőkre volt jellemző, hanem általánosságban igaz volt a 19. század Magyarországra. Ugyanakkor természetes, hogy épp a kikapcsolódás, a multság, a nyaralás színhelyévé vált fürdőkön mutatkozott különösen erős igény iránta. Hogy mennyire erős volt általánosságban is a cigányzene hazai népszerűsége, azt számos olyan eset is hitelesen igazolja, amely külföldi szerző tollából ismert.”* (KATONA 2010, 68.)

Bizonyíték a fentiekre Pulszky Ferenc felesége, az osztrák származású Walter Teréz (Pulszky Terézia), aki a következőképp írt a cigányzenéről: *„Nincs Magyarországon olyan ünnepség, amelyen ne húznák a cigányok. Éppen úgy nélkülözhetetlenek a parasztlakodalomban, mint a megyeházán tartott fényes összejöveteleken.”* (PULSZKY 1986, 53.)

A Balaton-parti településeken: *„A fürdői zenét a fürdőigazgatóság által idényre vagy legalábbis az idény egy részére szerződtetett zenekarok szolgáltatták. A 19. századi Füreden több híres cigányzenész, így például Bihari Mihály (1764–1827) vagy ennek unokája Farkas Mihály (1829–1890) is rendszeresen megfordult. [...] Bihari győri lókereskedő család sarja volt. Ezt azért fontos hangoztatni, mert [...] a győri zenészek közül igen sokan játszottak nyaranta Füreden, és ennek oka nem pusztán a viszonylagos földrajzi közelségben rejlik, hanem a győri cigányzenészek iránt a korban erőteljesen megmutatkozó széles körben tapasztalható keresletben is.”* (KATONA 2010, 68–69.)

„Összegezve elmondható, hogy a 19. század derekán a füredi fürdői időtöltésnek fontos és meghatározó jelentőségű eleme volt a cigányzenészek széles körben népszerű játéka. A fürdő vezetősége ezt pontosan átlátta, így a főidényre lehetőség szerint minőségi zenekarokat szerződtek, magasabb javadal-mazással. E törekvés sikerét erősítette idővel a zenedíj bevezetése. A főidényre

szegődtetett zenekarok között különösen fontos szerepet játszottak a győri cigányzenészek bandái, köztük olyan országos, sőt nemzetközi híru primásoké, mint pl. az ebben az írásban is oly sűrűn megidézett Farkas Miska. Ugyanakkor az elő- és utóidény idején ez az igényesség már korántsem esett latba olyan súllyal, mint a főidény során. Ekkor kevesebb pénzért játszó zenészeket fogadtak fel Füredre, akik jellemző módon közelebbi településekről érkeztek (Veszprém, Nagykanizsa, Keszthely). Azaz: ezekben a hetekben nem a kiemelkedően jó vagy ismert zenekarok szerződtetése volt a cél, hanem az, hogy kevesebb költséggel ugyan, de valamilyen szinten mégis biztosítsák a kisebb létszámban jelen lévő fürdővendégek által elvárt muzsikát.” (KATONA 2010, 73.)

Farkas Miska, a nagy híru primás és zenekara 1853-tól 1869-ig nyaranta – néhány év kivételével – Füreden szórakoztatták a vendégeket. Akkoriban a fürdőhelyhez elengedhetetlenül hozzátartozott az, hogy zenészek fogadják vagy búcsúztassák a nyaralókat. Játsoztak sétatéren, a hajón, bálokon, ha kellett, szerenádot adtak a hölgyeknek, mulattatták a házaknál. Füredi szerepléseivel országos ismertsége még tovább nőtt, virtuóz játékáról, szerzeményeiről, személyéről rendszeresen írtak a fővárosi újságok. Több magánnapló is megőrizte alakját. Vörösmarty Mihálynak nagy tisztelője volt a primás. Eötvös Károly *Utazás a Balaton körül* című művében emlékezik meg arról, hogy 1855-ben a beteg Vörösmarty tiszteletére rendezett ünnepségen Farkas Miska nyalka úri cigányt hívták, aki szívesen húzta a költőnek a Rákóczi-indulót, „melyet hat év óta nyíltan nem hallott Magyarországon senki. Börtönnek sötétsége várta azt, aki Rákóczi dalát el merte húzatni.” (<http://gyorikonyvtar.blogspot.hu/2016/01/helytorteneri-kalandozasok-66.html>, letöltve 2017. január 10.)

Eötvös Károly könyvében a *Vörösmarty* című fejezetben olvashatjuk: „Bizay pedig, a nemzet bárója, [...] sohase csinált szentebb dolgot, mint amikor Vörösmartynak csinált egy arany napot. Az utolsó napot, melyen a nemzet nagy költője még egyszer boldog volt. Elfelelte nemzete bukását, eszményeinek rombadóltét, reményeinek elsorvadását s hanyatló életének minden keserűségét. S együtt dúdolta barátaival Farkas Miska hegedűszavára: Hess, légy, ne szállj rám, beteg vagyok ám én! Adj egy csókot, magyar lányka: meggyógyulok ám én! Ezt dúdolta utoljára halála előtt három hónappal, Balatonfüreden, a fürdő közelében, az arácsi halásztanyán.” (<http://mek.oszk.hu/04900/04924/html/balaton0013.html>, letöltve 2017. január 10.)

Egy – néprajzi szempontból is figyelmet érdemlő – naplóíró, Francsics Károly borbélymester mint visszatérő füredi vendég is fölidézi alakját és játékát: „A többség közt mi is a sétatéren fel s alá sétálva hallgattuk a dicső zenét,

Farkas Miska

melynek első hegedúse jelenleg a zeneismerősök előtt messze vidéken kedvelt egyén. Neve közönségesen csak a Miska cigány, különben pedig Farkas Mihály.” (FRANCSICS 1973, 392.)

Eközben Almádiban is fölpezsdül a fürdőélet. A település fürdőhellyé fejlesztése érdekében sokat tevő Véghely Dezső fiának visszaemlékezéseiből – amint arra Kovács István, Almádi avatott helytörténésze volt szíves fölhívni figyelmemet – úgy tudjuk, hogy az Almádi Fürdő Rt. alapításától fogva minden nagyobb, illetve ünnepi eseményen, legyen az színelőadás, hangverseny, tombola-estély, bál – melyek a Zsák vendéglő 1898. évi megnyitásáig a részvénytársaság Hattyú vendéglőjében kerültek megrendezésre –, Jónás Elek enyingi cigányprímás bandája szolgáltatta a zenét.

Az almádi Hattyú vendéglő megnyitása fordulatot jelentett a helyi zenés szórakozás, szórakoztatás történetében. Az 1884-es ünnepélyes megnyitásról szóló tudósítás is megemlíti, hogy a beszédek után „nagy éljenzés, taps következett s megszólalván a cigányzene: a tánc és a multság kivilágos-kivirradatig tartott”. Ettől kezdve szinte minden jelentős esemény ebben a vendéglőben zajlott le, melynek nevét azonban először csak egy év múlva írják le egy híradásban. Sajnos, máig nem derült ki, hogy kinek vagy minek köszönhetjük a közel 90 évig működött Hattyú vendéglőnek, napjainkig is a köztudatban élő nevét (SCHILDMAYER 2003, 8.).

A Hattyú vendéglő utcafronti bejárata

A későbbiekben a Hattyú vendéglőt is magában foglaló létesítmény, hogy meg tudjon felelni a sokoldalú igényeknek, követelményeknek, többször bővítésre, illetve átalakításra került. Ezek legjelentősebbjére mintegy tíz évvel a megnyitást követően került sor. A Veszprémi Hírlap 1895. augusztus 4-i számában megjelent tudósítás szerint: *„Az Almádi Annabál július 27-én tartott meg. A rendkívül izlésesen feldíszített új gyógyteremben, melyben már esti 7 órakor együtt volt az Almádii fürdővendégek színe-java és a városunkból meg a vidékről ez alkalomra összegyűlt fiatalság. Kilenc órakor zendítette rá a csárdást Flórinak, a kitűnő devecseri cigánynak a bandája és húzta aztán világos hajnalig. Az első négyest 104 pár táncolta.”* (idézi SCHILDMAYER 2003, 10.)

A tudósításból ismételten arra a részre hívjuk fel a figyelmet, mely a csárdás kapcsán Flórinak, a kitűnő devecseri cigánynak és bandájának zenéjére utal.

Különös figyelmet érdemel egy későbbi tudósítás is, miszerint 1898. május 1-én: *„Balaton-Almádiban a fürdő részvénytársaság vendéglőjében és parkjában május 1-én vasárnap, nagy tavaszi ünnep lesz; kerékpárverseny, kugli-verseny, számárverseny népiünnepvel, hölgyek szépségversenyével, táncmulatsággal, csárdásversennyel stb. A zenét Kis Jancsi zenekara szolgáltatja. Kezdeté délután 3 órakor.”* (idézi SCHILDMAYER 2003, 10.)

Meglehetősen gyorsan azonban riválisa támadt a Hattyú vendéglőnek a helyiek és a nyaralók szórakoztatásában. „1898. május 1-jén az Almádi Fürdő Rt. nagyszabású mulatságot rendezett, amelynek előzetes programját ismertette a Veszprérmegye című lap április 27-i száma, megemlítve, hogy *'a Zsák féle új vendéglőben pedig tűzoltó zenekar fogja a közönséget szórakoztatni.'*

A Hattyú vendéglő kerthelyisége

A május 4-én megjelent lapszám részletesen ismertette a *'tavaszi ünnep'* lefolyását, igen nagy sikerről beszámolva. *'Zsák József is május 1-én nyitotta meg Almádi új vendéglőjét, mely szintén zsúfolva volt vendégekkel'*, szól a tudósítás befejező sora. Egy alkalommal megemlézték azt is, hogy vasárnapként Kis Jancsi híres zenekara fog játszani a Zsák vendéglőben. A későbbi híradásokból viszont kiderül, hogy a Zsákban inkább szalonzenekar játszott, míg a Hattyúban a mindenkori Vigalmi Bizottság által, a szezonra szerződötett cigányzenekar.” (http://www.helyismeret.hu/index.php?title=A_Zs%C3%A1k_vend%C3%A9gl%C5%91_t%C3%B6rt%C3%A9nete... letöltve 2017. január 10.)

Kis Jancsinak, a legendás prímásnak a nevét még ma is őrzi – kisebb átalakításokkal – egy almádi villa: „az egyik legkülönösebb történet a Kiss Jancsi-villához, vagyis az egykori cigányprímás, Orsolya János (Kiss Jancsi), nyaralójához fűződik, aki angol arisztokrata feleségével itt telepedett le a Balaton partján.” (<https://veol.hu/balatonalmadi/regi-villak-nyomaban-1779378>, letöltve 2017. jan. 10.)

Kis Jancsi zenekara 1905-ben Svájcban, Luzernben hangversenyzett. Onnan küldte a teljes zenekart megőrkítő képet Orsolya Károly zenész

A Hattyú vendéglőnek a két világháború között újabb vetélytársai lesznek. 1926-ban megnyílt a Pannónia Otthon étterme, s Budataván a Mester János-féle vendéglő is mind kedveltebbé vált. A közönség megoszlott, a Hattyú jelentősége fokozatosan csökkent, elsősorban a helyi lakosság szórakozóhelyévé vált (SCHILMAYER 2003, 12–13.).

A korszakból – a már fentebb hivatkozott Kovács István jóvoltából, akinek itt is megköszönjük adatait – további ismereteink vannak az Almádiban, illetve Vörösberényben működő zenekarokról, mégpedig konkrét nevekkal. A Mészáros vendéglőben mintegy 15 éven át (Mészáros Éva közlése nyomán) az ácsi Lévai Gábor muzsikált a zenekarával, akit 1966-ban a sümegi cigányprímás-vetélkedőn a prímások prímásának választottak meg. Az 1930-as években Borbély Károly vörösberényi kántortanító fiának, Borbély Zoltánnak is volt egy 6 tagú cigányzenekara, melyben a zenekarvezetőn kívül még egy nem cigány tag volt. Az ugyancsak vörösberényi Ozsvát József kántortanító zenekaráról pedig azt tudjuk, hogy abban egy Toldi Géza nevű zirci muzsikus is játszott.

Ezekből az adatokból kiderül, hogy egyrészt az almádi igényeket, a helyi muzsikusokon kívül, dunántúli megyékből, illetve településekből (Ács, Devecser, Enying, Zirc) származó zenészek, zenekarok szerződtetésével oldották meg, másrészt a cigányzenészek mellett több esetben fölbukkannak már a magyar zenészek.

Sőt, ebből az időszakból rendelkezünk olyan visszaemlékezéssel, mely szerint már úgynevezett „mozgó reklám” is hirdette a cigányzenét Almádiban. Dr. Maróti Andor nyugalmazott egyetemi docens Almádiban töltött éveit fölidézve írta: „A strand előtt gyakran láttunk egy embert, akinek a nyakán tábla lógott ezzel a felirattal: szombaton halászlé túros csuszával és cigányzene a halászsárdában.” (T. KISS – TIBORI 2016, 14.)

Az 1940-es évek almádi zenés szórakozásának krónikájához szeretnénk hozzájárulni mi is, olyan családtörténeti adatokkal, melyek újabb s konkrét ismeretekkel szolgálnak egyrészt a Balaton menti cigánymuzsika elterjedtségére, másrészt a cigányzene és a magyar zenészek kapcsolatára nézve.

A néprajzkutatás, s azon belül a népzene tudomány feltárta, hogy a cigányzene és a népi hangszeres zene bizonyos vonatkozásokban átfed(het)i egymást. Ez (is) a magyarázata annak, hogy a magyar nyelvhasználatban több példát találunk arra, miszerint magyar parasztszenészeket mint „cigány”-okat említi a köznyelv. Az erdélyi Mezőségen – ahol ennek megvan az életszerű háttér-magyarázata – például a „zenész”, illetve „muzsikus” és a „cigány” szinte azonos jelentéstartalommal bíró szavak (vö. GRÁFIK – TURBÉKY 2000, 60–61.; újabban GRÁFIK – TURBÉKY – SZÉKI SOÓS 2014, 67–68.).

Az úgynevezett „cigányzenét” ugyanis nemcsak cigánymuzsikusok, hanem parasztszenészek, illetve magyarok is játszották. Nem mond ez ellent Kodály Zoltán már 1937-ben kifejtett véleményének, miszerint: „A magyar nem különösen hangszerkedvelő nép. Aránylag kevesen értenek hangszerhez: a szegényebb nép is inkább muzsikáltat magának, mintsem maga kezével játszik.” (KODÁLY 1971, 81.)

Az utóbbi évtizedek gyűjtései, kutatásai alapján a népi hangszerhasználat, illetve a hangszeres népi zene kérdését is ma már árnyaltabban látjuk. „So-kaíg azt tartottuk, hogy a magyar nép nem nagyon kedveli a hangszeret; inkább

muzsikáltat magának, semmint maga kezével játszanék. Maga Kodály is ezt vallotta összefoglalásában. [...] Azonban egyre gyűltek a tapasztalatok az ellenkezőjére. Már 1939-ben, Kiskunhalason felfigyeltem az adatközlők állandóan visszatérő nyilatkozataira, mennyire szerettek volna hegedülni, fúvós hangszeren játszani, milyen sokfelé próbálkoztak fúvós vagy vonós 'banda' alakításával." (VARGYAS 1981, 171.)

Egyetértünk Sárosi Bálinttal, aki úgy fogalmaz: „A falu hangszeres zenei életéről s a falusi cigányzenészekről beszélve – emezek döntő jelentőségének elismerése mellett – ma sem lehet a paraszzenészeket figyelmen kívül hagyni.” (SÁROSI 1971, 202.)

A terepmunkák mind több paraszzenészt, magyar muzsikust derítettek fel. Olykor szinte meglepő egy-egy személy életútja, életmódja, foglalkozása és a hangszeres tudása közötti kapcsolat. Vargyas Lajos az Abaúj megyei Áj faluból írja le egy 1929-ben összeállt, úgynevezett „parasztbanda” alakulástörténetét: „Egy idősebb gazdának volt hegedűje még Amerikából. (A falu lakosságának nagyobb része megjárta Amerikát, sok rokonuk élt még kinn a gyűjtés idején.) Ez a gazda muzsikálgatott magának esténként, ez keltette föl a vágyat a későbbi primásban, hogy hegedülni tanuljon. Apja jó gazda volt, hozatott neki Rozsnyóról hegedűt. Elvitte az illető gazdához 'felstimolni', és elkezdett tanulni. Később maga is megtanulta a hangolást: boltban kérdezte, mi kell hozzá, s ott magyarázták el, hogy kell az a-síphoz hangolni, mi az egyes húrok neve. Ahogy kezdett játszani, a többi legény is kedvet kapott hozzá, másoknak is lett hegedűje. Rögtön fölmerült a gondolat: 'bandát kéne alakítani'. A cimbalom hiányzott hozzá. Tavasztól őszig alkudozott egy cimbalomra egy cigánnyal, végül sikerült megvenni. Aztán fogadtak egy cigányt, aki tanította őket hegedülni, a későbbi primás cimbalmozott, magamagától tanulta meg. Egyhónapi oktatás után maguktól folytatták a gyakorlást, végül a farsangban bemutatkoztak. Ezután mindenüvé hívták őket a környéken, mert kíváncsiak voltak, hogy 'parasztbanda, hogy tudnak muzsikálni'. A kezdeményezőt, aki ekkor még cimbalmozott, hegedűvel primásnak külön is elhívták más faluba, mert több szomszéd faluban is volt már paraszttbanda. Másfél év után neveltek új cimbalmost, s attól kezdve a kezdeményező legény lett a primás.” (VARGYAS 1981, 186–187; vö. VARGYAS 2000.)

A hegedű szélesebb körű elterjedése egyébként a XVIII. századtól figyelhető meg: „az egykori főúri zenekarok cigány hegedűseinek leszármazottai révén egyre szaporodtak a kisebb-nagyobb cigányegyüttesek, nem voltak ritkák azok az együttesek sem, amelyeknek muzsikusai *mesteremberek*, parasztok – köztük zsidók is – voltak. Ezekben az együttesekben is mindig helyet kapott a cimbalom.” (MANGA 1969, 58 – kiemelés tőlem Gr. I.)

Ezt a folyamatot, illetve jelenséget a XX. századból család-történeti vonatkozásokkal is tudjuk dokumentálni. Igazolásként nézzük meg az alábbi amatőr fényképet, mely 1941-ben készült Balatonalmádiban, és egy olyan négytagú együttest ábrázol, mely felállításában, összetételében tipikus „cigánybanda” (vö. SÁROSI 1971, 200.).

Az almádi zenekar tagjai, illetve családjai – s ez talán a zenélés szempontjából sem volt közömbös – baráti kapcsolatban is álltak. Gyermekkori emlékeim szerint Rendiékkel (akiknél közelítően korban azonos gyerekek is voltak)

Gráfik János és zenekara (Balatonalmádi, 1941)

Balatonalmádi Óreghegyi állomás (Képeslap)

Óreghegyen, a Mészáros vendéglőben játszott, gyakran pedig a Bajcsy-Zsilinszky és a Diófa utca sarkán akkortájt működő, úgynevezett Székely kocsmában. Alkalomszerűen persze máshol is zenéltek; például a Hattyú étteremben, olykor a Balatonalmádi-Óreghegy vasútállomás nyitott, pavilonszerű részében, valamint magánjellegű meghívások révén, családi rendezvényeken, főként lakodalmakban (ez utóbbiak során nemcsak Almádiban).

Szerencsésnek mondhatjuk magunkat, hogy név szerint föl tudjuk idézni a zenekar tagjait, mert e tekintetben a szakkutatás is hiányos. Erre utal Könczei Csongor az erdélyi Kalotaszeg cigányzenészeiről írott tanulmányának címe (*A 'nevenincs' muzsikások*) is, továbbá amikor arról ír, hogy: „szemben a 'névtelen' falusi cigány muzsikussal – az 'úri', tanult zenészeket mindig név szerint említi a korszak helyi sajtója” (KÖNCZEI 2010, 46.).

A zenekar vezetője nem véletlenül volt Gráfik János. Édesapám ugyanis fiatalkora óta hegedült, s már legénykorában (akkor még a Békés megyei Szarvason élve) is volt zenekara, illetve „bandája”.

Az 1932-ben készült sarvasi képen (bal szélen édesapám) a banda tagjai vonós hangszerekkel a kezükben láthatók. A népzene kutatók szerint ez nem ritka: „Régtől fogva emlegetett, legkedveltebb tánczenei hangszerünk a *hegedű*. A hegedűvel a faluba érkező cigányzenész olyan hangszert vitt magával,

amely a nép között már előtte is többé-kevésbé ismert és kedvelt volt.” (SÁROSI 1971, 190.; vö. SÁROSI 1996)

A szarvasi legénybanda a Békés megyei Szarvas város Ipartestületének számtalan rendezvényén és a környék lakodalmaiban szívesen látott, ismert és népszerű zenekar volt. A zenekarban, mint a fenti képen is megfigyelhető, a domináns hangszer a hegedű, illetve annak változatai. A bőgő helyett azonban ekkor még cselló látható. Ez is egy-

A szarvasi banda (A bal szélen Gráfik János)

bevág a népzene kutatás megállapításaival: „A bőgőről, a cigányzenekar baszszushangszeréről mindenekelőtt azt kell megjegyeznünk, hogy a múlt századi ábrázolásokon alig szerepel; helyette csellót – ‘kisbőgőt’ – látunk, ezt nevezték egyszerűen bőgőnek. Századunkban már a négytagú együttesnek is természetesen nagybőgője van, de falvakban ma sem ritka, hogy ha az együttesnek távolabbra (pl. a szomszéd faluba) kell menni, és nincs megfelelő kényelmes szállítási lehetőség, nagybőgő helyett kisbőgőt (azaz a bőgő szerepébe szánt csellót) visznek.” (SÁROSI 1971, 193.)

***

Térjünk azonban vissza a Balaton mellé, Almádiba, pontosabban a Hattyú vendéglőbe! Az almádi zenekar ugyanis az 1941-ben készült fényképen látható felállásban a negyvenes évek elején több alkalommal a Hattyú vendéglőben is játszott esténként. Mint arra már utaltam, muzsikálást máshol és más alkalmakkor (például üzemi rendezvényeken, lakodalmakban) is vállaltak. Nem voltak professzionális muzsikások, azaz nem a zenélés volt megélhetésük alapja, mindenkinek volt civil foglalkozása. A zenekar tagjai tehát nem voltak képzett zenészek, a kottaolvasást alig-alig ismerték, többnyire hallás után sajátították el repertoárjukat. A zenéhez ösztönösen vonzódtak, s amennyire gyermekkori emlékeim vissza tudom idézni, a muzsikálással töltött idő nem munka, hanem inkább szórakozás volt számukra. Ugyanekkor természetesen a megrendelőket is kiszolgálták. Mindez azt jelentette, hogy meglehetősen különböző igényeket kellett kielégíteniük. Repertoárjuk ennek megfelelően széles volt: a valódi népdaloktól, a népies műdalokon, az úgynevezett magyar nótán át, egészen a városi eredetű kuplékig, közkedvelt régi slágerekig, operett-betétdalokig terjedt. Tudtak több eredeti cigány népdalt is, játszottak hagyományos csárdászenét, sőt a modern idők hazai és külföldi tánczenéjét is ismerték (lásd SÁROSI 1971, 219–223.). Persze nem minden műfajban voltak egyformán otthonosak, aminek főként az volt az oka, hogy a cigányzenészekhez képest lényegesen kevesebbet gyakoroltak.

Mint látjuk, a magyar nóta még a második világháború utáni években is kívánatos volt a vendégek részéről. Balatonfüredi tudósításból tudjuk, hogy a

XIX. század közepén pedig – vélhetően a népszínművek dalbetéteinek hatására is (vö. GRÁFIK 1996; illetve újabban 2013) – az egyik legnépszerűbb „műfaj” a „magyar nóta” volt: „Midőn a fürdőből kijövénk a szilasi cigányok éppen azon pillanatban kezdtek a sétatéren muzsikálni, s pompás magyar nótákkal kedveskedének” (FRANCSICS 2001, 133.)

Idevágó megfigyelés Kalotaszegről is rendelkezésünkre áll: „Farsangkor a parasztoknak ‘tánc’ volt, az iparosoknak ‘bált’ rendeztek. Az iparosbálokon Hideg János cigány ‘úrizenét’ húzott, tangót, angolvalcert, keringőt.” (BALOGH-FÜLEMILE 2004, 114.; S bár itt konkrét név szerepel, Könczei tanulmányának 70. jegyzetpontjában megjegyzi, hogy a szerzők könyvében „a cigánymuzsikusok nevesítése itt is elmarad”. KÖNCZEI 2010, 54.)

Ez idő tájt Almádiban (a helyi viszonyok között) jól ismert cigányzenészek is éltek; emlékezetem – és gyerekkori barátaim megerősítése – szerint például a Farkas (!) család (Ernő?) és a Duka család (Jenő?) tagjai voltak nevesebbek. Ha esetükben nem is beszélhetünk teljes értékű zenészdinasztiákról, de később családjuk több tagja kapcsolatba került a zenei pályával.

Mint fentebb láthattuk a Balaton mellé Győr zenésztársadalma adott sok muzsikust. A cigányzenészeknél egyébként is megfigyelhető a zenei tudás továbbörökítése. Erről számol be – a méltán híres – Kalotaszeg táncfolklorkészítójéről írva Martin György is: „Kalotaszegen több zenészközpont [...] cigánymuzsikusai látták el a falvak tánczenei igényét, s mellettük még parasztprímások is működtek [...]. A cigánybanda 1 vagy 2 prímásból, kontrásból, és kis- vagy nagybőgősből (gardonosból) állt, csak újabban terjedt el a tangóharmonika és a dob. [...] Dallamkincsükben az új stílus uralkodott, de régi lassúkat, keserveket, hajnali nótákat és verbunkos darabokat is ismertek.” (MARTIN 1990, 434.)

Sajnos kutatásaim jelen állapotában nem tudom a zenekarok tagjainak nevét föl idézni. E tekintetben tehát én is mulasztásban vagyok. A zenekarok fölállása úgymond klasszikus volt. Az emlékezet is inkább hangszereik révén vagy általánosságban őrzi a zenészeket. Ez megfigyelhető a szakirodalomban is, a zenészek szinte szinonimaszerű megnevezésével, például Kalotaszegen a „muzsikusok” („zenészek”, „hangászok”, „cigányok”), ahogy Jankó János említi (JANKÓ 1892 [1993], 142.).

A balatonfüredi zenekarok szerződteéseire vonatkozó adatokban is egyaránt szerepel a „muzsikus”, „zenész” és „hangász” kifejezés (lásd DADAY 1941, 215.; valamint Écsy László fürdőigazgató naplóját idézve KATONA 2010, 70.).

Faragó József tanulmányában a muzsikusok fogadásával kapcsolatban írja: „muzsikus cigányokat” fogadnak, hangszerükön nevezve őket: „elsőmuzsikást” vagy „prímást” és egy „gardonost” vagy „bőgöst” (FARAGÓ 1981, 141.). A lónai táncmulatságokban viszont úgy tudjuk, hogy: „A cigányzenészeket is (akiket Lónán muzsikásoknak hívták) mindig egy évre fogadták meg a legények” (RICCI 1994, 4.).

A Balaton partján azonban többnyire jutott munka mindenkinek, sőt gyakran zenészhány volt, a szervezőknek időben kellett gondoskodni a szerződteésekről. A Balaton-parti településeknek a fürdőidényre történő zenekar-szerződteések nehézségeiről több adatot is szolgáltat Katona Csaba a már hivatkozott tanulmányában (lásd KATONA 2010), de mások is, például Écsy László balatonfüredi fürdőigazgató, akinek példás pontossággal vezetett naplójából

leszűrhető az a tapasztalat, „...hogy egy idényen belül több zenekar is játszott, ezek javadalmazása pedig különböző volt (mégpedig a zenekar „minősége” szerint). Azt pedig, hogy mikor melyik (milyen) banda játszott, az határozta meg, hogy a főidényben jobb (ergo drágább), míg az elő- és utóidényben gyengébb (tehát olcsóbb) bandákat szerződttettek.” (KATONA 2010, 70.; vö. ÉCSY 2008 és LICHTNECKERT 2008)

Zákonyi Ferenc pedig arról tudósít, hogy az 1839-ben Füreden megalakult úgynevezett Fürdőhelyi Bizottság egyik feladata volt többek között, hogy gondoskodjon az adott idényre felfogadott zenekarról (ZÁKONYI 1988, 352.). S bár a kiválasztásban fontos, de nem kizárólagos szerepet játszott a földrajzi közelség, inkább a minőség volt a meghatározó. Még az is előfordult (1861-ben), hogy Balatonfüreden a távoli, ám cigányzenéjéről híres Tisza menti Szegedről érkezett zenekar a fürdőidényre. Velük kapcsolatban – a *Balaton-Füredi Napló* Hírharang rovatára hivatkozva – sajátos adalékként idézi föl Katona Csaba, hogy „...ez a Szegedről szerződttett zenekar augusztus 2-án (tehát az Anna-bál után kevéssel) táncvigalmat hirdetett meg azzal a céllal, hogy a bevételből fedezze hazautazásának költségeit” (KATONA 2010, 73.).

S bár a balatonfüredihez képest Almádiban egyrészt később indult be a fürdőélet, másrészt szerényebb volt az igény, a viszonyok azonban hasonlóak voltak. Valójában a – kisebb számban lévő – magyar zenészek és a helyi vagy máshonnan szerződttett cigányzenészek nem voltak egymás riválisai, sőt egymástól tanultak is, persze elsősorban a magyarok a cigányoktól. A magyarok főként virtuóz fogásokat, ritmusváltásokat, dinamikai árnyalást figyeltek meg a cigányzenészeknél, s próbálták azokat elsajátítani. A cigányok a falusi népesség egyenletesebb hangzásideáljára és Almádi esetében a nyári (városokból érkező) fürdővendégek tánczenei igényeire voltak figyelemmel. Mind a cigány, mind a magyar zenészekre jellemző volt, hogy meglehetősen ritkán énekeltek, ezt a lehetőséget inkább – a gyakran túlzottan is jó hangulatba jutott – vendégeknek hagyták, akik kedvenc nótájukat szívesen énekeltek.

***

Miként az egész Balaton mentén (de országosan), és Balatonalmádiban is, összhangban a korszak általános „ízlésének” megváltozásával, a fenti állapotot a fürdővendégek körének kibővülése, a vendégkör zenei igényének módosulása, a szokás- és értékrend átalakulása, az úgynevezett populáris zene térhódítása révén, fokozatosan átalakította. Ez egyrészt háttérbe szorította a cigányzene iránti igényt, másrészt a tánczene, valamint a hazai és külföldi slágerek irányába vitte a zenei szolgáltatást.

Itt egy kis kitérőt kell tennünk.

Ennek a folyamatnak a végső állomása az úgynevezett élő zene helyett a gépzene megjelenése volt. Ez utóbbi legnépszerűbb és legemlékezetesebb megoldását a korszakban a wurlitzer jelentette. (A német születésű Rudolf Wurlitzer Amerikában ért el hatalmas üzleti sikereket a nevét viselő zenegéppel, mely pénzérme bedobása után játszotta le a kiválasztott s korongokon rögzített zeneszámot.)

Ismereteink szerint, az 1950-es évek végén, 1960-as évek elején, Magyarországon megjelent, majd a Balaton mentén elterjedt wurlitzerek egyik

A Tulipán Szálló bisztrója

első példányai között volt a balatonalmádi Tulipán Szálló – 1959 tavaszán megnyílt – bisztrójában működő zene-gép. Ezt igazolja egy 1962-ből származó képeslap nyomán készült fénykép részlete, melynek jobb szélén látható a wurlitzer.

A wurlitzer eredeti hang-lemeztára főként a kor amerikai, illetve nyugat-európai – legismertebb és legdivatossabb – énekeseinek, zenekarainak repertoárjából került ki.

Az idősebb korosztály még ma is szívesen idézi föl a klasszikus rock and roll legjobb előadóit: Bill Haley, Elvis Presley, Chuck Berry, Buddy Holly, Jerry Lee Lewis, Little Richard, Fats Domino, Johnny Cash, Ray Charles, Cliff Richard és mások dalait, számain. A jól táncolható rock and roll mellett szerényebb mértékben képviselve volt persze más műfaj is, például soul, blues, jazz, majd később a beatzene. A magyar könnyűzene csak jóval később került a választékba.

***

Visszatérve a háború utáni évek Balaton menti élőzenei szórakoztatásának alakulására, különös tekintettel a cigányzenére, a cigánymuzsikusok szerepére, kijelenthetjük, hogy az almádi cigány és magyar zenészekkel kapcsolatos fentebbi megállapításaink is egybevágznak a szakirodalom megállapításával.

A kalotaszegi cigányzenész-központokról írja Pávai István: „Korábban Kalotaszegen is több településen léteztek cigányzenész dinasztiák, amelyek nemcsak saját falujuk, hanem az egész vidék népzenei igényeit ellátták. [...] helyenként parasztprímások is megtanulták a repertoárt [...]. A könnyűzene térhódításával a hagyományos zene iránti igény a kalotaszegi falvakban jelentősen csökkent, így a cigányzenészek száma az utóbbi időben megcsappant, illetve az új helyzetnek megfelelően átképezték magukat.” (PÁVAI 2005, 5.)

Megfigyelhette ezt a magyar történelemben kiemelkedő szerepet játszó Nádasdy-család leszármazottja, Nádasdy Borbála is, akinek élete hat helyhez köthető: Lepsény, Alsópere, Balatonalmádi, Budapest, Bécs, Párizs. Ezekhez immár a *Balaton-felvidéki Mencshely* is hozzátartozik. Visszaemlékezéseiben írja: „Hatéves voltam, mikor befejeződött a háború, és édesapámat, gróf Nádasdy Pál földbirtokost Oroszországba vitték kényszermunkára. Mi, az édesanyámmal és a nővéremmel, a távolléte alatt egy kis bakonyi falucskában, Alsóperepusztán húztuk meg magunkat. Az '50-es években azonban onnan is kitelepítették a családunkat, Balatonalmádiba.” (lásd NÁDASDY 2008, 165–198.)

Nádasdy Borbála édesapját, Nádasdy Pált bebörtönözték, édesanyjával és nővérével egy ismerősnél húzódhattak meg Almádiban, alkalmi munkákból tengődve. A későbbi/mai író Balatonalmádiban járt általános iskolába, ott töltötte fiatal éveit. Rendhagyó önéletrajzi írásában az 1950-es évekre vonat-

kozóan földidézi, hogy Almádiban: „Akkortájt két vendéglő létezett. A Pannónia és a hattyú. (Sic. – Gr. I.) Az előbbi télen is nyitva tartott. [...] A hattyúnak kert-helyisége is volt. Szép épület, négyszögletes, az udvaron nagy gesztenyefák. A Pannóniának terasza is volt. Nyáron zenekarok, sőt cigányok is húzták a talp alá valót.” (NÁDASDY 2008, 17.)

Kedvelt nótája persze minden zenekarnak, illetve a zenészeknek is volt. Ezek a repertoár kitüntetett részét képezték, azaz gyakrabban, többször játszották kérés nélkül is az est folyamán (vö. SÁROSI 1971, 220–223.). Édesapám legkedvesebb nótája a „Kék nefelejcs...” volt. Kívánsága szerint, temetésén ezt húzta egy szál hegedűn a – bátyám figyelmes gondossága révén – meghívott cigányzenész. Feledhetetlen emlék, ahogy a kegyetlen hideg januári télen a hegedű hangja felidézte édesapánk muzsikáló alakját, a zene szeretetét, a – fájdalmat legyőzni segítő – népdalok, magyar nóták segítségével.

Néprajzkutatóként csaknem szégyenkezve be kell vallanom, fiai közül egyikünk sem tanult meg hangszerén játszani. Én ugyan székesfehérvári diákéveimben tanultam zenét, a klarinétot választva, de – mint azt nagy tudású, neves tanárom, Berkes Kálmán is tudatosította bennem – különösebb tehetségem nem lévén, még középiskolás koromban abbahagytam. A család zenei hagyományait Anna lányom viszi tovább, aki rövid ideig, míg újat nem vettünk neki, gyakorolt édesapám hegedűjén. A hegedűt mint régi idők tanúját hűségesen őrzöm, s ha úgy hozná a sors, hogy Balatonalmádiban létrejönne egy (tervezett) helytörténeti gyűjtemény, múzeum, szívesen a nyilvános közgyűjteménynek adományoznám.

Gráfik János utolsó hegedűje, fatokban

Irodalom

Balogh Balázs–Fülemile Ágnes, 2004, *Társadalom, tájszerkezet, identitás Kalotaszegen. Fejezetek a regionális csoportképzés történeti folyamatairól*, Budapest, Akadémiai Kiadó

Daday András, 1941, *A régi Balatonfüredről I.*, *Gyógyászat* 1941/15., 205–220.

Eötvös Károly, 2004, *Balaton utazás*, Budapest, Neumann Kht.

Écsy László, 2008, *Écsy László fürdőigazgató naplói, 1850–1852, 1856* (szerk., a bevezető tanulmányt írta, jegyzetekkel ellátta és a mutatókat készítette: Katona Csaba), Balatonfüred, Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai 38.

Faragó József, 1981, *Téli legényünnepek a kalotaszegi Kiskapuson*, in Kós Károly–Faragó József (szerk.), *Népismereti dolgozatok 1981*, Bukarest, Kriterion, 138–159.

Francsics Károly, 1973, *Kis kamorámban gyertyát gyújték*, Budapest, Magvető Kiadó

Gráfik Imre, 1996, *A népszínmű szerepe a nemzeti tudat őrzésében – A Velika Pisanica-i (Horvátország) példa, burgenlandi és szlovéniai kitekintéssel*, in Diószegi László (szerk.), *Magyarságkutatás 1995–96*, Budapest, Teleki Alapítvány, 39–51.

Gráfik Imre, 2006, *Kézművesország*, in: Simoncsics János (szerk.), *S P 60 – Simoncsics Péter 60 éves*, Szeged/Pomáz, Simoncsicsné Jokkel Nóra, 233–238. (CD)

- Gráfik Imre, 2008, *Céhemlékek – Guild Relics*, A Néprajzi Múzeum műtárgykatalógusai – Catalogi Musei Ethnographiae 12., Budapest, Néprajzi Múzeum
- Gráfik Imre, 2008, „Kék nefelejcs ...” – Zenés szórakozás Balatonalmádban az 1940-es években, *Új Almádi Újság* XX. (2.), 6–7.
- Gráfik Imre, 2013, *A népszínmű szerepe a nemzeti tudat őrzésében – A Velika Pisanica-i (Horvátország) példa, burgenlandi és szlovéniai kitekintéssel*, in: *Határtalanul – Határon innen és túl. Grenzenlos – auf Seiten der ungarischen Grenze / Without frontiers – inside and outside Hungary*, Pécs, Pro Pannonia Kiadó, 41–55.
- Gráfik Imre–Turbéky Dénes, 2000, *Széki lakodalom*, Marosvásárhely, Mentor Kiadó
- Gráfik Imre–Turbéky Dénes–Széki Soós János, 2014, *Széki lakodalom. Szék honismereti bibliográfiájával és CD-ROM melléklettel*, Budapest, Hagyományok Háza
- Jankó János, 1892, *Kalotaszeg magyar népe*, Budapest, Néprajzi Múzeum (Reprint: 1993)
- Katona Csaba, 2010, *Cigányzenekarok a 19. század derekán Balatonfüreden, különös tekintettel a győri zenészekre*, in: Deáky Zita–Nagy Pál (szerk.), *A cigány kultúra történeti és néprajzi kutatása a Kárpát-medencében*, Budapest–Gödöllő, Magyar Néprajzi Társaság–Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar [Cigány Néprajzi Tanulmányok 15.], 67–76.
- Kodály Zoltán, 1971, *A magyar népzene*, Budapest, Zeneműkiadó
- Könczei Csongor, 2010, *A ‘nevenincs’ muzsikusok. A kalotaszegi cigányzenészek 20. századi működésének történeti áttekintése (...)*, in: Deáky Zita–Nagy Pál (szerk.), *A cigány kultúra történeti és néprajzi kutatása a Kárpát-medencében*, Budapest–Gödöllő, Magyar Néprajzi Társaság–Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar [Cigány Néprajzi Tanulmányok 15.], 41–65.
- Lichtneckert András, 2008, *Écsy László fürdőigazgató naplója. 1863–1892*, Balatonfüred, Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai 41.
- Manga János, 1969, *Magyar népdalok, népi hangszerek*, Budapest, Corvina Kiadó
- Martin György, 1990, *Kalotaszeg (Kalotaszeg táncfolklorisztikai leírása)*, in? Dömötör Tekla (főszerk.): *Magyar Néprajz VI.*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 432–434.
- Nádasdy Borbála, Gróf, 2008, *Zagolni szabad?*, Somorja–Budapest, Méry Ratio Kiadó
- Pávai István, 2005, *Kalotaszeg és bogártelki zenészek*, in Pávai István (szerk.), *Kalotaszegi népzene. A bogártelki Cilika-banda*, Budapest, Hagyományok Háza, HH CD 003 jelzetű CD-lemez kísérfüzete
- Pulszky Terézia, 1986, *Egy magyar hölgy emlékiratai*, Budapest, Magvető Kiadó [Magyar Hírmondó]
- Ricci József, 1994, *Régi lónai táncmulatságok*, Kalotaszeg (Bánffyhunjad), V/10. 4.
- Sárosi Bálint, 1971, *Cigányzene...*, Budapest, Gondolat
- Sárosi Bálint, 1996, *A hangszeres magyar népzene*, Budapest, Püski
- Schildmayer Ferenc, 2003, *A Hattyú Vendéglő története*, Balatonalmádi, Balatonalmádi Honismereti és Városszépítő Kör, Almádi füzetek 1.
- Schildmayer Ferenc–Kovács István, 2008, *„Balatonalmádi Anno...” Képek a régi Balatonalmádiról*, Veszprém, Agenda Natura Bt.
- T. Kiss Tamás–Tibori Tímea, 2016, *„Sikerült valamit elindítanom, ami azután már nélkülem is halad...” Életút és szakmatörténeti interjú Maróti Andorral*, Kultúra és Közösség IV. folyam VII. évfolyam 2016/II. szám, 9–81.
- Vargyas Lajos, 1981, *A magyarság népzeneje*, Budapest, Zeneműkiadó
- Vargyas Lajos, 2000, *Egy felvidéki falu zenei világa – Áj, 1940*, Budapest, Planétás–EFI
- Zákonyi Ferenc, 1988, *Balatonfüred. Adalékok Balatonfüred történetéhez a kezdetektől 1945-ig*, Veszprém, Városi Tanács Balatonfüred